

STIJEPO STJEPOVIĆ

“ŠPANJOLCI” I “KATALONCI” U SREDNJOVJEKOVNOM RABU ILI O FLUIDNOSTI PREDMODERNE IDENTIFIKACIJE

1. *Uvod*

Naslov ovoga djela zamišljen je kao provokacija koja ukazuje na ludički karakter predmodernih identifikacijskih obrazaca. Za imenovanje osobe u srednjem vijeku, i to u službenim dokumentima, mogli su poslužiti nama danas nezamislivi oblici, često podrugljivi i dosjetljivi.

U proučavanju srednjovjekovnog Raba odlučio sam u središte zanimanja postaviti identitet shvaćen kao dihotomiju osobe i njezinog imena, po uzoru na jezični znak koji sačinjava dihotomija: označitelj – označenik. Dakle, identitet će u ovom djelu biti shvaćen kao nerazdruživo jedinstvo dvaju zasebnih elemenata: osobe kao fizičke pojave i imena kao društvene nadgradnje. Ali dok u razdoblju moderne države imamo na jednoj strani jednu osobu, označenika, a na drugoj strani fiksirano ime i prezime, označitelja, u srednjovjekovlju nasuprot jednog označenika može stajati, i najčešće stoji, više označitelja. Možda bi se ovdje mogla uputiti zamjerka da i u suvremenom životu također imamo ime, prezime, nadimak ili nadimke, da nas ljudi zovu po našem porijeklu ili zanimanju. To je bez sumnje istina, ali valja uzeti u obzir da govorimo o službenim dokumentima u kojima ljudi odlučuju o važnim životnim pitanjima, u kojima je bez sumnje bitno da ime odgovara osobi, odnosno da je identitet utvrđen.

Na tragu iznesenih razmišljanja nameće se potreba da svakom pojedincu pristupimo kao osobi čije nam ime govori malo ili mnogo, ali vrlo rijetko nam ne otkriva sve. To je ograničenost s kojom se u istraživanju povijesne antroponimije moramo pomiriti, što nipošto ne znači da rekonstrukcija identiteta nije moguća, već da svaki podatak treba uzeti *cum grano salis* i prihvatiti činjenicu da ponekad, unatoč uložnim naporima, nije moguće odgovoriti na sva pitanja.

Izvori na kojima se temelji ovaj rad prvenstveno obuhvaćaju spise Nikole iz Bologne i Nikole iz Curtarola, nastale u razdoblju od 1369. do 1382., pohranjene u knjižnici samostana Sv. Eufemije u Kamporu na Rabu.

Prvi istraživači koji su se još u 18. stoljeću bavili prošlošću Raba bili su Farlati¹ i Fortis.² Koncem 19. stoljeća zanimanje za njega pokazuju i naši povjesničari Klaić i Bulić. Franjevac Brusić 1926. objavljuje monografiju *Otok Rab*,³ na koju se oštro oborio Giuseppe Praga,⁴ i sam sakupljač građe iz rapske prošlosti. Godine 1987. objavljen je *Rapski zbornik*,⁵ u koji su uvršteni znanstveni radovi iz povijesti, kulture, umjetnosti, pomorstva, brodogradnje, prava, gospodarstva, ali i raznih prirodnih znanosti. Lujo Margetić je napisao više radova iz rapske pravne povijesti, a zajedno s Petrom Strčićem objavio je i najnovije izdanje rapskog statuta s komentarom.⁶ Najveći zahvat u arhivsku građu vezanu za povijest Raba izvršio je povjesničar Dušan Mlacović. U središtu njegova zanimanja nalazi se povijest Raba u kasnom srednjem vijeku, premda autor u svojim detaljnim istraživanjima nije zaobišao druga razdoblja, dapače, može se ustvrditi da je obradio period od 11. do 19. stoljeća, pri čemu je veliku pažnju posvetio upravo notarskim spisima iz druge polovice 14. stoljeća. Utvrdio je da je riječ o dvojici notara, a ne jednom kao što se ranije mislilo, sistematizirao je građu podijelivši je u tri sveska i detaljno obradio sadržaj dokumenata. Rezultate svojih istraživanja objavio je u više radova od kojih ponajprije valja spomenuti magistarsku radnju *Družbeni in ekonomski odnosi na Rabu v anžujski dobi 1358-1409 (Nobiles et popula-*

⁽¹⁾ V.: Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5. Apud Sebastianum Coleti, Venecija 1775.

⁽²⁾ V.: Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*. Alvise Milocco, Venecija 1774.

⁽³⁾ V.: Vladislav Brusić, *Otok Rab*. Franjevački samostan Sv. Eufemije u Kamporu, Zagreb 1926.

⁽⁴⁾ V.: Giuseppe Praga, *La storia di Arbe in una recente monografia*, "Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria", Zadar, 1 (1926), str. 5-26.

⁽⁵⁾ V.: *Rapski zbornik. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine*. Ur. Andre Mohorovičić. JAZU – Skupština općine Rab, Zagreb 1987.

⁽⁶⁾ V.: Lujo Margetić, Petar Strčić, *Statut rapske komune iz 14. stoljeća*. Adamić, Rab - Rijeka 2004.

res),⁷ doktorsku disertaciju *Rabsko plemstvo v poznem srednjem veku*⁸ i knjigu *Građani plemići: uspon i pad rapskoga plemstva*.⁹ Navedeni radovi označavaju velik pomak u izučavanju povijesti otoka Raba, posebno imajući na umu da su nastali u posljednjih dvadeset godina.

Ipak, spomenut ću i naslove iz prve polovice stoljeća, kako bi se zaokružila slika o istraživanjima istočnojadranske antroponimije.¹⁰ Početkom 20. stoljeća Konstantin Jireček objavljuje antroponimijsku studiju *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*,¹¹ koja je pokazala kako se povjesničari mogu vrlo uspješno koristiti antroponimijom radi stjecanja vlastitih spoznaja. Jireček je sabrao iznimno bogatu izvornu građu i na temelju nje pokušao osvijetliti srednjovjekovni etnički sastav dalmatinskih gradskih općina. Budući da su Jirečekovi zaključci vrlo pojednostavljeni, njegovo tumačenje da slavenizacija romanskih gradova u Dalmaciji počinje kasno u srednjem vijeku oštro je kritizirao Ivan Strohal u svojoj knjizi *Pravna povijest dalmatinskih gradova*,¹² polazeći sa stajališta da romansko stanovništvo nije preživjelo navale Slavena i Avara te da su ti gradovi od tog vremena hrvatski. Petar Skok u svom djelu *O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svjetlu onomastike*¹³ uzima treći stav te na osnovu osobnih imena i nadimaka prosuđuje o slavensko-romanskoj etničkoj zajednici odnosno simbiozi koja se razvila u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima. Skok svoj rad

⁽⁷⁾ V.: Dušan Mlacović, *Družbeni in ekonomski odnosi na Rabu v anžujski dobi 1358-1409 (nobiles et populares)*. Magistrska naloga. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1997.

⁽⁸⁾ V.: Dušan Mlacović, *Rabsko plemstvo v poznem srednjem veku*. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2006.

⁽⁹⁾ V.: Dušan Mlacović, *Građani plemići: Uspon i pad rapskog plemstva*. Leykam International, Zagreb 2008.

⁽¹⁰⁾ Pregled antroponomastičke literature za prvu polovicu XX. stoljeća djelomično donosim prema: Vesna Jakić-Cestarić, *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena*, "Radovi Instituta JAZU u Zadru", 19 (1972), str. 99-170.

⁽¹¹⁾ V.: Konstantin Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*. Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Beč 1902.

⁽¹²⁾ V.: Ivan Strohal, *Pravna povijest dalmatinskih gradova*. JAZU, Zagreb 1913.

⁽¹³⁾ V.: Petar Skok, *O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svjetlu onomastike*, "Razprave SAZU", 4 (1928), str. 1-42.

na proučavanju jadranske povijesne antroponimije nastavlja radom *Lingvistička analiza kartulara Jura Sancti Petri de Gomai*,¹⁴ u kojem je glavna pažnja posvećena lingvističkoj analizi i kategoriziranju imena, a radi se o prvom monografskom zahvatu u ispitivanje našeg antroponimijskog sustava. Korak dalje odlazi Irmgard Mahnken, koja se u ispitivanju dubrovačkog antroponimijskog materijala poslužila genealoškom metodom, pokušavajući etničko stanje prikazati dinamično, u svojoj njegovoj složenosti. Ovakav znanstveni pristup primijenila je u djelima *Die Personennamen des mittelalterlichen Patriziats von Dubrovnik als quelle zu ethnographischen Untersuchungen*¹⁵ i *Das Ragusanische Patriziat des XIV. Jahrhunderts*.¹⁶ U drugoj polovici 20. stoljeća jadranske antroponomastičke teme dobivaju više prostora. U dva opsežna članka, *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena*¹⁷ i *Zadarska ženska osobna imena u XIII. stoljeću – odraz i rezultanta prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novijih doseljenika*,¹⁸ nastala tijekom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, Vesna Jakić-Cestarić na tragu Mahnkeninih ideja i metoda istražuje zadarsku srednjovjekovnu antroponimiju. Valjalo bi spomenuti i rad Ante Šupuka *Antroponimna građa XV stoljeća iz šibenskih matrikula sv. Marije i sv. Duha*,¹⁹ u sklopu kojega se nalazi opsežan indeks osobnih imena i prezimena, koristan s komparativnog aspekta, a zatim i rad Petra Šimunovića *Antroponimijski sustav Povaljske listine i Povaljskog praga*,²⁰ koji osvjetljava antroponimiju otoka Brača u XII. i XIII. stoljeću. Od novijih radova značajna je Ši-

⁽¹⁴⁾ V.: Viktor Novak, Petar Skok, *Supetarski kartular*. JAZU, Zagreb 1952.

⁽¹⁵⁾ V.: Irmgard Mahnken, *Die Personennamen des mittelalterlichen Patriziats von Dubrovnik als Quelle zu ethnographischen Untersuchungen*, "Slavistična revija", 10 (1957), str. 279-295.

⁽¹⁶⁾ V.: Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*. SANU, Beograd 1960.

⁽¹⁷⁾ V.: Vesna Jakić-Cestarić, *Etnički odnosi...*, cit., str. 99-170.

⁽¹⁸⁾ V.: Vesna Jakić-Cestarić, *Zadarska ženska osobna imena u XIII. stoljeću – odnos i rezultati prethodnih simbiotskih procesa u gradu i podrijetla novijih doseljenika*, "Radovi JAZU", Zadar, 24 (1977), str. 143-225.

⁽¹⁹⁾ V.: Ante Šupuk, *Antroponimna građa XV stoljeća iz šibenskih matrikula Sv. Marije i Sv. Duha*, "Onomastica Jugoslavica", 8 (1979), str. 137-170.

⁽²⁰⁾ V.: Petar Šimunović, *Antroponimijski sustav Povaljske listine i Povaljskog praga*, "Brački zbornik", 15 (1987), str. 134-149.

munovićeve monografija *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*,²¹ koja u šest poglavlja sustavno i pregledno pruža uvid u cjelokupnu onomastičku problematiku hrvatskoga prostora. U trećem poglavlju, pod naslovom *Antroponimija*, autor je sažeo svoja dugogodišnja istraživanja o hrvatskim osobnim imenima, nadimcima i prezimenima koja baštine zajedničko praslavensko naslijeđe, ali pokazuju i mnogobrojne osobitosti nastale kao rezultat stoljetnih jezičnih dodira na hrvatskome tlu. Gracijela Čulić pristupa istraživanju antroponimije Boke Kotorske radom *Struktura antroponimije Boke Kotorske XIV i XV st. u objavljenim arhivskim dokumentima Boke kotorske*,²² a nekoliko godina kasnije doktorskim radom obradit će antroponimiju toga područja tijekom drugoga tisućljeća.²³ Od radova iz povijesne antroponimije sjevernodalmatinskog područja objavljenih u posljednjem desetljeću vrijedi spomenuti članak Barbare Kolanović *Povijesni antroponimi otoka Pašmana (1279.-1355.)*²⁴ i radove Kristijana Jurana: *Prilozi kasnosrednjovjekovnoj antroponimiji otoka Pašmana*²⁵ i *Blatska antroponimija 14. stoljeća*.²⁶

Nadalje, valja spomenuti tri naslova koja su bila od krucijalne važnosti za nastanak ovoga rada, a to su *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka,²⁷ *Jadranske dopune Skokovu eti-*

(²¹) V.: Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb 2009.

(²²) V.: Gracijela Čulić, *Struktura antroponimije Boke Kotorske XIV i XV st. u objavljenim arhivskim dokumentima Boke kotorske*, "Onomastica Jugoslavica", 14 (1991), str. 87-132.

(²³) V.: Gracijela Čulić, *Antroponimija Boke Kotorske od prvih pisanih spomenika do kraja XIX vijeka*. Doktorska disertacija. Fakultet za pomorstvo Univerziteta Crne Gore, Kotor 1996.

(²⁴) V.: Barbara Kolanović, *Povijesni antroponimi otoka Pašmana (1279.-1355.)*, "Čakavska rič", 30 (2004), str. 429-441.

(²⁵) V.: Kristijan Juran, *Prilozi kasnosrednjovjekovnoj antroponimiji otoka Pašmana*, "Hieronymus", 1 (2007), str. 133-156.

(²⁶) V.: Kristijan Juran, *Blatska antroponimija 14. stoljeća*, u: *Blato do kraja 18. stoljeća*, sv. 3. Urednik Teo Šeparović. HAZU - Općina Blato, Blato 2005, str. 77-97.

(²⁷) V.: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1-3. JAZU, Zagreb 1988 (pretisak izdanja iz 1971.-1974. godine, ali bez Kazala).

mologijskom rječniku Vojmira Vinje²⁸ i *Dizionario del dialetto veneziano* Giuseppea Boerija.²⁹

Prije započinjanja bilo kakvih analiza potrebno je razjasniti neke temeljne termine koji će biti upotrebljavani u ovom radu, poglavito stoga što upotreba spomenutih termina nije u potpunosti jedinstvena i usklađena.

U dosadašnjim antroponomastičkim radovima na našim prostorima, za jedan ili više elemenata kojima je definirana neka osoba, uvriježio se izraz *formula*. Tako Putanec koristi naziv *onomastička formula*,³⁰ koji promatra u kontekstu plurideterminacije iz čega proizlazi da se formulom može nazivati samo onaj način definiranja neke osobe koji u sebi sadrži najmanje dva elementa. Šimunović koristi termin *imenska formula*, čak i kada je riječ o samo jednom elementu kojim je definirana neka osoba, pa tako govori i o *jednoimenskoj formuli*.³¹ Njegov pristup slijedi i Anđela Frančić, koja koristi termine *jednoimenska* i *dvoimenska formula*.³² Termin će biti primijenjen i u ovom radu, pa će se imenskom formulom nazivati jedan element ili više elemenata kojima je neka osoba definirana, a koji u izvorima čine tekstualnu cjelinu odnosno sintagmu. Bez obzira na količinu i vrstu elemenata od kojih je sastavljena, imenska formula čini jedinstvenu cjelinu i vrši funkciju identificiranja određene osobe. Ipak, umjesto izraza *jednoimenska* i *dvoimenska formula* koristit će se termini *jednočlana* i *dvočlana imenska formula*, budući da se imenska formula sastoji od elemenata koji se ne mogu svrstati isključivo pod pojam *ime*, koji će u ovome radu biti sinonim za *osobno ime*.

⁽²⁸⁾ V.: Vojmir Vinja, *Jadranske etimologije: jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, sv. 1-3. HAZU, Zagreb 2004.

⁽²⁹⁾ V.: Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*. 2. izdanje. Giunti, Firenca 1998 (prettisak rječnika tiskanog u Veneciji 1856. godine).

⁽³⁰⁾ V.: Valentin Putanec, *Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj*, u: *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Institut za jezik, Zagreb 1976, str. VIII.

⁽³¹⁾ V.: Petar Šimunović, *Razvitak imenske formule u Hrvata*, "Onomastica Jugoslavica", 9 (1982), str. 283.

⁽³²⁾ V.: Anđela Frančić, *Međimurska prezimena*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2002, str. 12.

Putanec ukupnost antroponimije koja se u Hrvatskoj javlja u prošlosti i sadašnjosti dijeli na tri temeljne kategorije: osobna imena, nadimke i prezimena, a naziva ih prvom, drugom i trećom determinacijom, držeći da je riječ o elementima koji se vremenski javljaju jedan nakon drugoga.³³ Kao neutralan izraz za spomenute tri kategorije upotrebljavat ću naziv *onim*, kako bih se terminološki ogradio od naziva *ime*. Uvođenje neutralnog termina potrebno je zato što su u nekim slučajevima ove tri kategorije toliko nestalne da se ne zna koja je prethodila kojoj, pa tako ima primjera u kojima ime ili nadimak preuzimaju funkciju prezimena ili se prema obiteljskom prezimenu nadijeva ime, itd.

Osnovni element imenske formule je *osobno ime*. Metodološki gledano, temeljna poteškoća koja se javlja pri klasifikaciji osobnih imena vezana je uz odabir zajedničkog nazivnika za različite varijante istog imena. Budući da u tom pogledu postoje različiti pristupi i tumačenja, izabrao sam vlastiti put rješavanja takvih nedoumica. Kod imena kršćanske provenijencije odlučio sam se za latinski oblik, dok sam kod narodnih imena izabrao najčešći oblik u kojem se pojedino ime javlja. U nastavku će se vidjeti da se ovaj postupak ne može uvijek svesti na pojednostavljeno subsumiranje, već da često zahtijeva i dodatna pojašnjenja.

Nešto složenija je kategorija nadimka. Putanec drži da razlikovanje imena i nadimka leži u vremenskom odmaku koji stoji između ovih dvaju elemenata odnosno da nadimak nastaje nakon što je ime već ustaljeno.³⁴ Šimunović izbjegava korištenje ove kategorije, a tako postupuje i Anđela Frančić. Kod njih je ova kategorija obuhvaćena terminom *pridjevak*, koji obuhvaća cijeli spektar od nadimka do onih elemenata koji su na putu da postanu prezimena.³⁵ Pri razlučivanju nadimaka od ostalih elemenata imenske formule, posebno prezimena, vodio sam se formalnim kriterijem odnosno izrazima koji ih uvode. To naravno ne znači da i određen broj onih svrstanih u prezimena ne potječe od nadimaka. Upravo suprotno, riječ je o tankoj granici između

⁽³³⁾ V.: Valentin Putanec, *Esej o jezičnom znaku...*, cit., str. VIII.

⁽³⁴⁾ V.: *isto*, str. X.

⁽³⁵⁾ V.: Petar Šimunović, *Razvitak imenske formule...*, cit., str. 284; Anđela Frančić, *Međimurska prezimena*, cit., str. 12.

kategorija, pa sam upravo zbog jasnoće i izbjegavanja nesporazuma odabrao navedeni kriterij kojim je određen minimum onoga što je jezična zajednica smatrala nadimkom. Nadimci zapisani u rapskim notarskim spisima ističu se jasnom odrednicom, odnosno izrazima *dictus* (*dicto*) ili *vocatus* (*vocato*), po kojima možemo zaključiti da je riječ isključivo o nadimku. To su dakle nadimci kojih je jezična zajednica bila svjesna i koji su ispunjavali svoju funkciju u sinhronijskoj perspektivi za razliku od nadimaka koji su prerasli u patronime odnosno prezimena i koji više nemaju individualan karakter.

Element imenske formule koji izaziva najviše dvojbi je *prezime*, prvenstveno zato što ga nije moguće definirati pozitivno već samo negativno.

Sam naziv *prezime* nastao je spajanjem prefiksa *pre* i imenice *ime*, između kojih je umetnuta deiktička čestica *z(i)*.³⁶ Latinski *cognomen* je složenica sastavljena od prijedloga *cum* i imenice *nomen*. Slavenski jezici uglavnom slijede ovaj obrazac pa je isti pojam označen kao *primerek* (slovenski), *príjmení* (češki), *priezvisko* (slovački), *nazwisko* (poljski), *prizviščé* (ukrajinski), *prozviščá* (bjeloruski), a u nekim se jezicima ova kategorija naziva „obiteljskim imenom“: *family name* (engleski), *nom de famille* (francuski), *Familiennamen* (njemački), *фамилия* (ruski). Dakle, riječ je o elementu imenske formule koji stoji pri imenu, s imenom, uz ime, itd. Spomenuti element u vremenskoj perspektivi nije fiksni i nepromjenjiv već može biti promijenjen, ali i istisnut od nekog drugog onima. Dijahronijska perspektiva pokazuje kako su ti procesi dinamični, a često i nepredvidivi.

Dvojbe oko toga što je prezime, a bez jednoznačne i konačne definicije samoga pojma, razriješene su pojavom moderne države i činovništva. Naime, upravni aparat zahtijeva da se uvede jedan temeljni oblik za definiranje obitelji koji će svoj oblik zadržati i za buduće generacije. Već letimičnim pogledom na prezimena uočavamo da su ona zapravo patronimi, nadimci, ojkonimi, etnici, itd., kojima je država „prišila“ etiketu *prezime*, unijela je u ispravu i na taj način fiksirala. Strogi kriteriji u tom postupku nisu postojali, odnosno na mjestu onima kojeg je državni službenik u datom trenutku zabilježio kao prezime mogao je stajati i neki drugi onim ili više njih.

⁽³⁶⁾ V.: Petar Skok, *Etimologijski rječnik...*, sv. 3, cit., str. 38.

I naši onomastičari nemaju jedinstveno viđenje o tome što je prezime i od kojeg se vremena određeni element imenske formule može nazvati prezimenom. Putanec tako navodi da se prezimena u Hrvata javljaju vrlo rano, a svoju tvrdnju potkrepljuje čak i imenskim formulama iz 11. stoljeća. Šimunović za sve elemente imenske formule koji nisu osobno ime uvodi već spomenuti termin *pridjevak*, za koji kaže da se dodaje osobnom imenu radi pobliže identifikacije, te govori o *staleškom, topičkom, etničkom i etnonimskom, kognomenskom, uslužnom i patronimičkom pridjevku*. Zauzima stav da je nastanak prezimena proces koji je moguće podijeliti u četiri etape: 12. stoljeće – prva pojava prezimena; 13. i 14. stoljeće – zatvaranje vijeća u dalmatinskim gradovima; 16. stoljeće – uvođenje matica poslije tridentskog koncila; 18. stoljeće – jozefinski patent kojim prezimena ostaju zakonski obvezatna.³⁷ Njegovo mišljenje dijeli i Anđela Frančić.³⁸

Imenske formule zabilježene u spisima dvojice rapskih notara svjedoče o procesima nastajanja prezimena. Ono je ipak daleko od onoga što smatramo prezimenom u razdoblju moderniteta, odnosno od ustaljene i nepromjenjive identifikacijske jedinice koja funkcionira u svim vidovima društvenih odnosa, od strogo formalnih do privatnih. Kod viših slojeva društva, koje u slučaju kasnosrednjovjekovnog Raba dijelimo na *nobiles* i *populares de consilio (boni homines)*, prezime je blizu prethodno spomenutoj fiksiranoj identifikacijskoj jedinici, naravno ne bez iznimaka. S druge strane, promatrajući imenske formule pučana (*populares*) možemo bolje uočavati promjene koje traju doslovce tijekom nastajanja notarskih spisa. Naime, prezimena pučana nisu još uvijek dosegla onaj stupanj apstrakcije, odnosno udaljenosti od izvanjezične stvarnosti u kojoj su ljudi onoga vremena živjeli. Primjeri zorno pokazuju kako se ona nalaze na granici patronima ili matronima i prezimena, nadimka i prezimena, oznake zanimanja i prezimena, itd. Zbog navedenih praktičnih teškoća pri razlučivanju elemenata imenske formule koji su u fazi postajanja prezimenom i onih koji još uvijek pripadaju sferi patronima, nadimka, oznake djelatnosti, itd., najzahvalnije je primijeniti formalni kriterij i uzeti za prezimena one elemente imenskih formula koji pokazuju određeni stupanj ustaljeno-

⁽³⁷⁾ V.: Petar Šimunović, *Razvitak imenske formule...*, cit., str. 283-292.

⁽³⁸⁾ V.: Anđela Frančić, *Međimurska prezimena*, cit., str. 12-15.

sti, a prethodi im latinski odnosno romanski prijedlog *de* ili slavenski sufiksi za tvorbu prezimena. Spomenuti prijedlog *de* zajedno s određenim onimom u formalnom, ali ne nužno i u sadržajnom smislu tvori oblik koji sam nazvao *romanskim prezimenom*. Ono se takvim može nazvati samo uvjetno, jer brojni primjeri pokazuju da navedeni prijedlog može prethoditi onimu koji pripada slavenskom leksiku. Dakle, riječ je o prezimenu koje je romansko po svojoj strukturi, a ne nužno i po svom sadržaju. Ako mu prethodi romanski prijedlog *de*, silom prilika moramo zaključiti da se radi o formalno romanskom prezimenu, a ako završava sufiksom *-ich* valja reći da je riječ o slavenskom, makar elementi od koji je sastavljeno ne moraju odražavati takvo stanje. Dovoljno je usporediti primjere prezimena *de Nosina* i *Bonifačinig*.

Rjeđe se umjesto prijedloga *de* pojavljuje prijedlog *da*, koji implicira porijeklo odnosno provenijenciju, a iznimno rijetko u formulu prezimena ulazi i romanski član *la* pri čemu u grafiji dolazi do različitih kombinacija koje možemo naći u primjerima. Dakle, najčešću formulu višočlanog romanskog prezimena možemo prikazati kao spoj prijedloga i onima koji je nositelj sadržaja prezimena.

Iznimku od spomenutog obrasca predstavljaju jednočlana romanska prezimena koja se sastoje samo od onima. U većini slučajeva je riječ o prezimenima koja su u fazi prelaska iz funkcije patronima, nadimka, oznake djelatnosti, itd., u funkciju prezimena, a karakteristična su po tome što se dekliniraju. Na koncu, valja imati na umu da je izvjestan broj prezimena zabilježen paralelno kao višočlana formula s onimom koji se ne deklinira i kao jednočlani onim zabilježen i u genitivu.

Navedene napomene odnose se samo na formalni oblik prezimena, koji ne mora nužno implicirati i romanski sadržaj, odnosno onim koji je nositelj značenja ne mora pripadati romanskom leksiku, pa tako spisi donose značajan broj slavenskih prezimena zabilježenih u romanskoj formuli.

Nezahvalno bi bilo izvoditi generalna pravila za tvorbu slavenskog prezimena u formalnom pogledu. Naime, prezimena koja se odlikuju karakterističnim sufiksom *-ić*, naravno zabilježenim u različitim varijantama, u manjini su, tako da o kasnosrednjovjekovnoj slavenskoj formuli za prezimena na Rabu možemo samo reći da je jednočlana, odnosno da se sastoji od onima kao temeljnog nositelja značenja.

U pravilu, osobe s potpuno definiranom imenskom formulom su odrasli muškarci, glave obitelji, dok im ostali članovi gravitiraju. Nemogućnost potpunog definiranja svih osoba kao zasebnih i nezavisnih jedinki teško je shvatljiva iz pozicije modernog diskurza, odnosno funkcioniranja moderne države. Dok danas definirati znači u potpunosti individualizirati, odsjeći od korijena, staviti na popis i dodati kojekakav osobni broj, u predmodernoj državi osobni identitet dio je šireg obiteljskog identiteta koji ima svoju vertikalnu i horizontalnu os. Poveznica između dviju osi funkcioniranja ovog sustava, točka u kojoj se sijeku, jeste emancipirani odrasli muškarac, otac obitelji, *pater familias*. Vertikalno, identitet je zastupljen slijedom svakog pojedinog oca obitelji kroz prošlost, idejom o trajanju i porijeklu. Horizontalno, to su svi drugi, dakle neemancipirani muškarci, ženske osobe i maloljetnici. Svi članovi obitelji, koji se u određenom vremenskom trenutku nalaze na horizontalnoj osi zbog svoje dobi i spola, mogu biti definirani isključivo putem jedne osobe, a to je *pater familias*, kao predstavnik patrilinarnе agnatske obitelji u kojoj se srodstvo računa po muškoj, očinskoj liniji.³⁹ Oni dakle nisu definirali sami sebe već ih je definirala druga osoba koja je bila temeljni nositelj identiteta i predstavnik obitelji prema vanjskom svijetu. Ne imati poveznicu s vertikalnom osi značilo je ne pripadati, biti osoba koja se nema kamo svrstati, a to u najmanju ruku nije bilo poželjno. U tom smislu, sve te osobe su svojevrsni sateliti, one gravitiraju svom ocu obitelji koji ih onda spaja s njihovim identitetom koji seže u prošlost. Razdoblje o kojem govorimo još uvijek je poprilično daleko od poznavanja prezimena u modernom smislu riječi. Takvo definiranje prezimena koje je fiksirano, prenosivo na potomke i u načelu nepromjenjivo nastaje na našim prostorima tek u razdoblju apsolutne monarhije, dakle dobra četiri stoljeća kasnije.

Prostor poluotoka smješten između dviju uvala pogodnih za pristanak brodova bio je oduvijek primamljiv čovjeku, o čemu svjedoči i činjenica da svoje naselje na njemu osnivaju još Liburni, a u 2. stoljeću prije Krista otok zauzimaju Rimljani, koji mu daju ime Arba.⁴⁰

⁽³⁹⁾ V.: Zrinka Nikolić, *Rođaci i bližnji*. Matica hrvatska, Zagreb 2003, str. 20.

⁽⁴⁰⁾ V.: Lujo Margetić, *Iz starije pravne povijesti Raba*, u: *Rapski zbornik...*, cit., str. 199.

U ranom srednjem vijeku Rab se nalazi pod vrhovnom bizantskom vlašću, što sredinom 10. stoljeća potvrđuje car Konstantin navodeći da je otok po imenu *Αρβη* naseljen romanskim stanovništvom.⁴¹

Proces raspadanja bizantske teme Dalmacije počinje u 10., a nastavlja se tijekom 11. stoljeća. Toma Arhiđakon navodi da su gradovi gornje Dalmacije, među njima i Rab, tijekom spomenutog razdoblja izdvojeni iz splitske crkvene jurisdikcije te da pripadaju hrvatskom kraljevstvu, a ime hrvatskog kralja spominje se u fundacijskoj ispravi samostana Sv. Petra. Godine 1018. Rab priznaje vrhovnu vlast mletačkog dužda i obvezuje se plaćati godišnji danak. Rapski se distrikt u 13. stoljeću širi na dio otoka Paga odnosno Lun, Casku i Novalju, a Rabljani šire svoj utjecaj i na susjedno kopno osnivajući ili sudjelujući u osnivanju naselja u Jablancu. U prvoj polovici 13. stoljeća komuna sklapa ugovore sa Senjom, Pulum, Labinom i Šibenikom, a početkom 14. stoljeća ban Pavao podjeljuje joj slobodu trgovine u svojim područjima i potvrđuje njezine kopnene posjede. O gospodarskom rastu Raba od 11. do početka 14. stoljeća svjedoči i intenzivna građevinska djelatnost, tako da u ovom periodu nastaju zdanja po kojima je rapska urbana cjelina prepoznatljiva i danas. Budak je iznio pretpostavku da se u spomenutom razdoblju grad iz predromaničkog naselja na samom rtu širi na ostatak poluotoka.⁴² Mlacović tome ne proturiječi, ali dodaje da je u to doba osnovni građevinski materijal bilo drvo, te da su stambeni prostori romaničkoga Raba bili pretežno drveni, a tek djelomično kameni. Za nove kamene građevine bilo je prostora jedino u predgrađu, a upravo se ti objekti iz današnje perspektive doimaju kao najstariji, što nas može navesti na netočne zaključke.⁴³ U potrazi za novim životnim prostorom stanovnici s druge strane Velebita naseljavaju se u distriktu baveći se poljoprivredom i stočarstvom. Njihova naselja nastaju na rubu obradivih površina i kamenjara te nemaju središnju strukturu. Naseljavanju kopnenog stanovništva vjerojatno su doprinijeli benediktinci u Supetarskoj Dragi i Barbatu. Otok tako, umjesto ranosrednjovjekovne monocentrične strukture, početkom dru-

⁽⁴¹⁾ V.: Stjepan Antoljak, *Izvori i literatura o prošlosti otoka od ranoga srednjeg vijeka do godine 1797. /kritički presjek i uvid/, u: Rapski zbornik..., cit., str. 183-185.*

⁽⁴²⁾ V.: Neven Budak, *Urban development of Rab – A Hypothesis*, "Hortus Artium Medievalium", Zagreb, 12 (2006), str. 123-135.

⁽⁴³⁾ V.: Dušan Mlacović, *Gradani plemići..., cit., str. 159.*

gog tisućljeća poprima policentričnu prostornu organizaciju kojoj je na čelu grad, dok su jugoistočni i sjeverozapadni dio otoka, s iznimkom Lopara, ekonomski i strateški pokriveni dvama samostanima.⁴⁴

U okviru ovog uvodnog izlaganja nameće se i pitanje jezika koji je bio u upotrebi među lokalnim rapskim stanovništvom tijekom rano srednjeg vijeka, odnosno do vremena u kojem se na otoku kao i u ostatku Dalmacije afirmirao mletački idiom, koji je, na određeni način, apsorbirao ostatke autohtonog romaniteta.⁴⁵ Sudbina romanofonog dalmatinskog stanovništva bila je predmet žučnih rasprava tijekom 20. stoljeća. Povjesničari su, projicirajući nacionalne i ideološke sukobe suvremenosti na rano srednjovjekovlje, zauzimali stavove koji su se kretali od potpunog negiranja slavenstva, pogotovo među višim slojevima gradskog stanovništva (Praga i Brunelli), do tvrdnji da romansko stanovništvo nije preživjelo po dolasku Slavena (Strohal). Pozudani podaci koji ukazuju na kontinuitet gradova kao i prisutnost slavenskih antroponima pokazuju da istina leži u kompromisu.⁴⁶

Poznato je da Rab zauzima prvo mjesto među istočnojadranskim otocima po broju romanskih toponima,⁴⁷ premda ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su svi dalmatskog porijekla. Niti sam naziv jezika koji je bio u upotrebi kod romanofonog stanovništva ovih područja nije jednoznačan. Diskusiju otvara Muljačić radom *Wieviele dalmato-romanische sprachen gab es im Mittelalter* iz 1992. da bi ju okončao 2000. prihvaćajući oprezniji naziv *gruppo linguistico illiroromanzo* (iliroromanska jezična skupina),⁴⁸ koji je gotovo stoljeće ranije upotrijebio Bartoli.⁴⁹ Muljačić predlaže podjelu tog skupa romanskih go-

(⁴⁴) V.: Neven Budak, *Neki elementi demografsko-ekonomskog razvoja i prostorne organizacije otoka Raba od XI. do kraja XIII. stoljeća*, u: *Rapski zbornik...*, cit., str. 193-198.

(⁴⁵) V.: Nikola Vuletić, *Para una historia social del romance temprano en Dalmacia*, "Aemilianense", 2 (2010), str. 363-389.

(⁴⁶) V.: Zrinka Nikolić, *Rođaci i bližnji*, cit., str. 17.

(⁴⁷) V.: Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1950, str. 59.

(⁴⁸) V.: Žarko Muljačić, *Il gruppo linguistico illiro-romanzo*, u: Isti, *Das dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*. Bohlau, Köln - Beč 2000, str. 423.

(⁴⁹) V.: Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatische. Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der Apennino-Balkanischen Romania*. Buchhändler der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Beč 1906.

vora na dalmatski i raguzejski, a dalmatski dijeli na dva makrodijalekta: sjeverni i južni, čime autor zapravo slijedi podjelu bizantske teme na dvije niže jedinice nazvane *Dalmatia Superior* i *Dalmatia Inferior*. Raguzejski promatra izdvojeno budući da za njega postoje brojne potvrde koje svjedoče o tome da se očuvao bolje od ostalih romanskih govora Gornje Dalmacije.⁵⁰ Unutar sjevernog makrodijalekta, odnosno na prostoru Donje Dalmacije, nalazili bi se romanski jezici Krka, Osora, Raba, Zadra, Trogira i Splita.⁵¹ Iz Porfirogenetovog *De administrando imperio*, a u sklopu njegovih etimoloških razmišljanja o toponimima Dubrovnik, Kotor i Zadar, saznajemo da su se stanovnici ovih romanskih oaza nazivali Romanima (Ρωμανοι) i govorili romanskim govorom (τη Ρωμαίων διαλεκτῶ).⁵² U 17. poglavlju 2. knjige svoga djela *Historia rerum gestarum in partibus transmarinis*, nastalog tijekom 12. stoljeća, Vilijam iz Tira navodi da stanovništvo obalnih gradova govori „latinskim“ jezikom te da se običajima i govorom razlikuju od ostalih stanovnika Dalmacije odnosno Slavena (*exceptis paucis qui in oris maritimis habitant, qui, ab aliis et moribus et lingua dissimiles, Latinum habent idioma*).⁵³ Tijekom idućih stoljeća, mletački će utjecaj postajati sve veći, pa će tako i mletački govor asimilirati posljednje ostatke autohtonog istočnojadranskog romanstva.⁵⁴ Dubrovnik u tom smislu predstavlja izuzetak, tako da tijekom idućih nekoliko stoljeća još uvijek nalazimo svjedočanstva plurilingvizma: slavenskim jezikom govore niži slojevi društva, za komunikaciju sa strancima upotrebljava se neki od italskih govora ili pak lin-

⁽⁵⁰⁾ V.: Žarko Muljačić, *Dalmatisch/Il dalmatico*, u: *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Band II, 2. *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zum Renaissance / Les différentes langues romanes et leurs régions d'implantation du Moyen Âge à la Renaissance*. Ur. Gunter Holtus. Niemeyer, Tübingen 1995, str. 32-42.

⁽⁵¹⁾ V.: Žarko Muljačić, *Il dalmatico settentrionale (ossia il vegliotto, l'osserino, l'arbesano, il jadertino, il traurino, lo spalatino)*, u: *Isti, Das dalmatische...*, cit., str. 423.

⁽⁵²⁾ V.: Milenko Lončar, *Dalmatinske etimologije Konstantina Porfirogeneta*, "Folia onomastica Croatica", 11 (2002), str. 149-174.

⁽⁵³⁾ Guillelmus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, Liber II, Caput XVII: <<http://www.thelatinlibrary.com/williamtyre.html>>.

⁽⁵⁴⁾ V.: Diego Dotto, "Scriptae" venezianeggianti a Ragusa nel XIV secolo. Viella, Rim 2008.

gua franca odnosno neodređena romanska mješavina, dok pripadnici višeg sloja stanovništva koriste autohtoni romanski govor. Tako Filippo de Diversis u spisu nastalom 1440. navodi da se Dubrovčani u službenoj upotrebi služe svojim jezikom koji njemu kao „Latinu“ nije razumljiv sve dok se prilično ne potruži kako bi ga shvatio,⁵⁵ dok Vijeće umoljenih na zasjedanju 1472. odlučuje da se u službenoj upotrebi koriste *lingua ragusea et italica*, a da se slavenski jezik ne smije koristiti za tu svrhu. Ovaj potez pokazuje želju vladajuće elite za izdvajanjem od sveprisutnog slavenstva. Ipak, čini se da raguzejski nije više toliko poznat pa se moraju otvoriti vrata talijanskom jeziku. Pravna formulacija najvjerojatnije sankcionira postojeće stanje odnosno ukazuje na izumiranje raguzejskoga, zbog čega žali i Elio Lampridio Cerva navodeći kako je tijekom svog djetinjstva slušao starije kako raspravljaju na romanskom jeziku.⁵⁶ Za razliku od ostatka Dalmacije, u kojem je mletački postao zamjena za autohtoni romanski govor, u Dubrovniku će se u prilikama koje traže upotrebu romanskog jezika koristiti talijanski. Tako dubrovački nadbiskup Ludovico Beccatelli 1556. navodi da je Dubrovčanima materinji jezik slavenski, a da je njihov talijanski mješavina toskanskog, mletačkog, lombardskog i pulješkog.⁵⁷

Ovaj kompleksni odnos slavenskog i nekoliko romanskih idioma, kakav smo imali prilike promotriti na primjeru Dubrovnika, zasigurno je vrijedio i na Rabu. Na žalost, nema poznatih izvora koji bi nam mogli dati jasnu sliku o tome kako je tekao proces izumiranja autohtonog romanskog govora odnosno kada je točno došlo do afirmacije mletačkog te slavenskog jezika. Stoga bih, kao najsigurnije rješenje za pitanje jezika koji je bio u upotrebi na Rabu, a u nedostatku eksplicitnih potvrda, ponudio teoriju o dugotrajnom bilingvizmu njegova stanovništva. Slavenstvo je vjerojatno vrlo sporo, ali i vrlo sigurno jačalo, dok je autohtono romanstvo prvog tisućljeća bilo relativno brzo zamijenjeno mletačkim romanstvom drugog tisućljeća.

Antroponimna struktura, kao i jezična situacija, ranosrednjovjekovnog Raba nije nam poznata, stoga se o ovim pitanjima može hipotetizirati samo na osnovu posrednih saznanja.

⁽⁵⁵⁾ V.: Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika 1440*. Uredila, transkribirala i prevela Z. Janeković Römer. Dom i svijet, Zagreb 2004.

⁽⁵⁶⁾ V.: Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatische...*, cit., str. 139.

⁽⁵⁷⁾ V.: Diego Dotto, *“Scriptae” venezianeggianti...*, cit., str. 39.

Dokument koji baca svjetlo na antroponimnu sliku Raba iz prvog tisućljeća je onaj iz 1018. u kojem otočna komuna priznaje vrhovnu vlast mletačkog dužda.⁵⁸ U njemu nalazimo 18 imenskih formula rapskih stanovnika. Prevladavaju jednočlane imenske formule, a samo kod šest osoba pored osobnog imena nalazimo i oznake crkvenih (*episcopus*, *archipresbiter*, *levita*, *diaconus*) i svjetovnih službi (*prior*). Među osobnim imenima prevladavaju hagionimi: Dominicus, Johannes (2 osobe), Martinus, Petrus (3 osobe), odnosno hagionimni hipokoristici nastali pod romanskim utjecajem: Andriacus i Mazo. Slijede romanska imena koja nisu hagionimi: Maius, Fuscus, Bonus. Također nalazimo 3 hagionima koja pripadaju grčkoj sferi: Lampredius, Niciforus i Sergius, dok se u dokumentu spominju samo 2 slavenska imena: Bellata i Dabro. Sva ova tri antroponimna elementa: romanski, grčki i slavenski, bit će prisutna na Rabu i u sljedećim stoljećima. Romanski, odnosno dalmatoromanski će se asimilirati uslijed širenja mletačkog utjecaja, slavenski će jačati, iako znatno sporije nego u drugim istočnojadranskim područjima, dok će grčki element ostati relikvija uskog kruga najvišeg sloja rapskog plemstva.

U dvama dokumentima iz prve polovice 13. stoljeća nalazimo devadeset i sedam imenskih formula kojima su definirani stanovnici rapske komune. Naime, prvi je dokument, u kojem rapski biskup Jordan uređuje posjede svoje biskupije, nastao 1230.,⁵⁹ dok je drugi, u kojem predstavnici rapske općine prosvjeduju protiv namještenja kapelana kod crkve Sv. Martina, nastao 1237.⁶⁰ Premda antroponimna građa koju spomenuti dokumenti sadržavaju nije velika, ipak nam može poslužiti kao svojevrsni prozor u prošlost preko kojega postizemo uvid u razvoj imenske formule, prije svega na općenitoj razini, ali u određenim slučajevima i na razini pojedinih onima, bilo da je riječ o osobnim imenima ili o prezimenima koja će preživjeti sve do druge polovice 14. stoljeća. Budući da se radi o svega sedam godina razlike, nećemo obrađivati svaki dokument zasebno već ćemo ih uzeti kao cjeli-

⁽⁵⁸⁾ V.: Franjo Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*. (MSHSM, 7). JAZU, Zagreb 1877, str. 33.

⁽⁵⁹⁾ V.: Tadija Smičiklas, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 3. JAZU, Zagreb 1905, str. 329-330.

⁽⁶⁰⁾ V.: Tadija Smičiklas, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 4. JAZU, Zagreb 1906, str. 25-26.

nu koja je gotovo stoljeće i pol udaljena od vremena u kojem nastaju spisi čiji je sadržaj u središtu istraživanja.⁶¹

Temeljna i već na prvi pogled uočljiva osobina antroponimne građe iz ova dva dokumenta odnosi se na samu strukturu imenskih formula, a sažeto bismo ju mogli nazvati – jednostavnost. Naime, način identificiranja osoba daleko je jednostavniji od onoga što ćemo imati prilike vidjeti pri pregledu imenskih formula kasnijeg razdoblja. Od ukupno osamdeset i osam, u čak dvadeset slučajeva riječ je o jednočlanim imenskim formulama. Dakle, gotovo četvrtina osoba imenovana je samo jednim onimom bez ikakve daljnje naznake identiteta. Kod jednog dijela spomenutih riječ je o osobnom imenu, najčešće hagionimu: Albertus, Brisogonus, Clemens, Ćudnicus, Damianus, Duimus, Julianus°, Vicencius, ili hagionimnom hipokoristiku: Maç, dok dvije osobe nose slavenska imena: Dimigna i Menganaç. Drugi dio osoba zabilježen je pod romanskim nadimcima koji će kasnije prerašti u prezimena kao što su Bivaldo°, Calenda°, Cotopagna°, Fanfogna°, Piçcullillus, ili će se izgubiti; Filolus, Locava°, Ragaza°, Vezolo°.

Ipak, najčešći način identifikacije odnosno konstruiranja imenske formule bit će kombinacija osobnog imena te patronima nastalog iz osobnog imena ili nadimka. U najvećem broju slučajeva, njih dvadeset, bit će riječ o imenskoj formuli u kojoj su oba elementa neslavenska. Dakle, osobno će ime biti romanski ili romanizirani hagionim dok će patronim nastati iz osobnog imena, svakako hagionima, ili nadimka romanskog porijekla: Damianus Papamulle, Fuscus Fuscane, Gauçinna Sestre, Jacobus Sergii, Joannis Fligulini°, Madii Barthaldi°, Madius Gauçinne, Madius Ginanni, Madius Giriani°, Marinus Viule, Martinus Duimi, Nicolaus Damiani, Nicolaus Sauini, Nicole Magnorelli°, Paule Fuscane, Perde Cotroni°, Petri Buzole°, Preste Gregurini, Vitus Berte, Vitus Zadolini°.

U osam slučajeva susrećemo kombinaciju romanskog ili romaniziranog hagionima i slavenskog patronima nastalog iz osobnog imena ili nadimka: Creste Gambigrosse, Duimi Brane°, Johannes Sudie, Lam-

⁶¹) Imenske formule iz dokumenta nastalog 1230. godine (Tadija Smičiklas, *Codex Diplomaticus...*, sv. 3, cit.) obilježene su znakom (°), dok su imenske formule iz kasnijeg dokumenta (Tadija Smičiklas, *Codex Diplomaticus...*, sv. 4, cit.) ostale neobilježene.

pridii Costizae°, Leonardus Scumuse, Marinae Gerdusse°, Nicolaus Pribi, Stefanus Scorobogatti. Ovoj skupini valja pridodati i imenske formule u kojima nadimački patronim ne stoji u genitivu, već u ablativu, a prethodi mu prijedlog *de*: Stephanus de Surica, Tomas de Tre-kella, Duimus de Costre, Abundius Duimus de Kaçça, Ugolus frater quondam Prodani episcopi de Lauro°. Ovo su jedini primjeri u kojima susrećemo upotrebu prijedloga unutar imenske formule. Stoga, iako formalno odgovaraju tvorbenom obrascu romanskih prezimena, ipak ih ne možemo nazvati prezimenima već ih treba shvatiti kao iznimke kod bilježenja patronima. Iako su u manjini, nije zanemariv broj od devet osoba kod kojih su oba elementa slavenska, bilo da je riječ o slavenskim imenima ili o slaveniziranim hagionimima: Designa filius Dane, Designa filius quondam Micali°, Designe Vilci°, Diminice Ualage, Drasigna Matesse, Drasigne Stanne°, Gurgium Vazatrichi°, Vitaçça Costri, Vitaçça Pruanole.

Valja primijetiti kako se ovdje spomenuti nadimci, koji su u funkciji patronima, slično kao i oni koji sačinjavaju jednočlanu imensku formulu, ne smiju shvatiti samo kao oznaka individualnog identiteta već su oznaka obiteljskog kolektiva. Upravo će zbog toga obiteljski nadimak biti najpogodniji materijal za nastanak prezimena. U ovom periodu on se koristi alternativno s osobnim imenom, dakle osobu je moguće identificirati putem njezinog imena ili nadimka, ali ne nalazimo primjere u kojima bi se oba elementa pojavila zajedno. Što se tiče netom spomenutih kombinacija osobnog imena i patronima, takav će se nadimak pojaviti isključivo u funkciji patronima, ali ne i u funkciji osobnog imena, upravo zato što je u identifikacijskom odnosu sina i oca, otac taj koji prenosi identitet pa time ima pravo zamijeniti osobno ime obiteljskim nadimkom, dok je sin u takvim slučajevima označen tek generičnim hagionimom.

Ostale slučajeve u kojima se za identifikaciju koristi rodbinska ili tazbinska veza uočavamo u imenskim formulama koje se sastoje od romanskog ili romaniziranog hagionima, oznake srodstva i imenske formule srodnika: Franç Simon nepos Cocorini, Johannes gener Mencanaeri, Marinus nepos Madii. U nekoliko primjera osobno ime izostaje ili je osoba označena samo ženidbenom vezom i imenom muža: uxoris quondam Lampridii de Bagnolo°, filiorum Maltranae°, Brugnolo quondam quartario°.

Manja skupina osoba ima imensku formulu sastavljenu od osobnog imena i nadimka u nominativu. U ovom slučaju nadimak nema patronimnu funkciju. Upravo je stoga teško s potpunom sigurnošću tvrditi je li riječ o osobnim ili obiteljskim nadimcima, premda je posljednja opcija izglednija: Bettce Surina, Christophorus Maldenaro, Dimigna Marandul, Madius Tolcus, Petrus Meruitius.

U izvorima nalazimo i nekoliko osoba čija se imenska formula sastoji od osobnog imena i oznake službe bilo svjetovne ili crkvene. Romanske i romanizirane hagionime u kombinaciji s oznakom službe nose: Christophorus iudex, Sergius Arbensis notarius, Nicolaus et Ciprianus iudices, episcopus Andreas^o, Stephanus presbyter^o, Ursus quondam abbas sancti Petri^o, dok slavenska imena nose Designa archipresbyter^o, presbyter Drasimerus^o i magister Dobre.

U sedam imenskih formula osobe su identificirane različitim kombinacijama osobnog imena, patronima, nadimka, službe, itd.: Cindre Antas – Marinus eius filius, Cotopagna Vite magni capitis, Christophorus Cotopagne examinador et iudex, Gurgum quondam Catalella de Marano^o, Madius Bertaldi Kalenda, Petrus Cipriani Çurina, Ginnanus Dragobratte Vranis, Joannis presbyteri de Bencina^o, Philippus filius quondam Fusci iudex^o. Ovo su najstroženije imenske formule koje nalazimo u dvama dokumentima, budući da se sastoje od tri člana kojima je označen identitet osobe. I u navedenim primjerima uočavamo prevlast hagionimnog i romanskog nad slavenskim elementom.

Tek tri osobe spomenute u izvorima nisu s otoka: Petrus Vicli, Porugga Lunne, Cypriani Veglensis^o.

Općenito, valja reći da antroponimna građa zabilježena u dvama dokumentima pokazuje da se imenska formula rapskog stanovništva nalazi u formativnom razdoblju. Determinacijska konstanta imenske formule je osobno ime izraženo svojim najčešćim oblikom, hagionimom, ali i nehagionimnim romanskim i slavenskim, kao i hibridnim oblicima. S obzirom na nedostatan uzorak s manje od stotinu imena, teško je zaključivati o omjeru upravo nabrojanih kategorija osobnih imena, premda u najgrubljim crtama možemo reći da razlike, u odnosu na spise notara iz kasnijeg razdoblja, na ovom polju nisu velike. Zastupljenost svake pojedine kategorije slijedi obrazac: romanizirani hagionimi, nehagionimna romanska imena, hibridni oblici, slavenska nehagionimna imena.

Kategorija prezimena, koja će stotinu i pedeset godina kasnije već biti poprilično formirana, u ovom se povijesnom trenutku može promatrati tek u naznakama. Naime, na njezinom mjestu u prvoj polovici trinaestog stoljeća stoje identitetski elementi kao što su patronimi i nadimci. Kako bi se izbjegle nedoumice, valja također naglasiti da nadimci u ovom razdoblju nisu istovjetni onome što ćemo u drugoj polovici četrnaestog stoljeća nazvati nadimcima. Oni još uvijek nisu dopuna imenskoj formuli koja je razrađena kroz ime i prezime, a uvedena izrazom *dictus* ili *vocatus*, već stoje nezavisno, čak i u obliku jednočlane imenske formule. Dakle, oni nisu dopuna već alternativa osobnom imenu kao odrednici individualnog identiteta. Brojnost tako upotrijebljenih nadimaka, bilo kao samostalnih elementa i kao patronima koji stoje uz osobno ime, izraz je nadmoći kolektivnog nad individualnim na razini imenske formule.

Ipak, srž razlike koju možemo promatrati između građe zabilježene u trinaestom stoljeću i one koju nalazimo u spisima iz druge polovice četrnaestog stoljeća očituje se u strukturi dodatnog elementa imenske formule koji slijedi nakon osobnog imena. Naime, u imenskim formulama kasnijeg razdoblja uočavamo temeljnu konstrukciju: OSOBNO IME + PRIJEDLOG *DE* + PREZIME. S druge strane, u ranijim izvorima ovu konstrukciju nalazimo vrlo rijetko. U najvećem broju primjera dvočlana se imenska formula sastoji od kombinacije OSOBNO IME + PATRONIM. Dakle, prijedlog kao sredstvo uvođenja dodatnog identifikacijskog elementa koji će procesom razvoja imenske formule postati prezimenom jednostavno nije u upotrebi. Na njegovom mjestu, naprotiv, stoji onim, koji u ovom slučaju najčešće odgovara onome što smo svrstali u kategoriju nadimka, zabilježen u genitivu, ili još točnije u kosom padežu. Upravo spomenuti kosi padež može nam osvijetliti proces izumiranja izvornog dalmatskog jezičnog supstrata i njegovog zamjenjivanja romanitetom s druge obale Jadrana, temeljno izraženim putem mletačkog idioma. Prelazak sa sintetičkog, vulgarnolatinskog, na analitički, romanski sustav možemo tako pratiti i na primjeru razvoja imenske formule. Uvođenje prijedloga u imensku formulu na tragu je analognih procesa u drugim područjima jezika. Latinska deklinacija ostvarena sufiksima nestaje odnosno zamjenjuje ju deklinacija putem prijedloga.

Kao što smo utvrdili, patronim koji slijedi nakon osobnog imena nalazimo u genitivu. U većini slučajeva uočavamo pravilnu situaciju

u kojoj se imena koja u nominativu završavaju vokalom *-a* dekliniraju po prvoj deklinaciji, dakle dodaje im se sufiks *-ae* (češće jednostavno *-e*), dok se ostala dekliniraju po drugoj deklinaciji s nastavkom *-i* u genitivu.

Ipak, nailazimo i na pojave koje bi mogle upućivati na tragove autohtonog latiniteta. Njih ne možemo naći na razini sustava već samo u obliku svojevrsnih okamina koje upućuju na postojanje starijeg sloja do kojeg se može doći nakon što se ogoli ono što uočavamo na prvi pogled. U tom su smislu i više nego indikativni primjeri Gurgum quondam Catalella de Marano, Petrus Vicli i Porugga Lunne.

U prvom primjeru nalazimo onim Catalella, koji će u kasnijim spisima biti zabilježen u oblicima Caçlella, Caclella, Caçlela i Caçllela. Grafija iz kasnijeg razdoblja vrlo jasno pokazuje da je došlo do palatalizacije odnosno procesa pretvorbe dentala u palatal. Naime, u starijem obliku uočavamo grčki prefiks *κατα-*, koji zajedno s odabirom osobnih imena odnosno hagianima kod najstarijih rapskih plemićkih obitelji ukazuje na prisutnost bizantskog odnosno novogrčkog supstrata u rapskoj srednjovjekovnoj antroponimiji.

Razlog za odabir drugog primjera leži u pojavi koju primjećujemo u genitivu *Vicli*, koji ukazuje na očuvanu konsonantsku skupinu *-cl-*, koja svjedoči o arhaičnosti lokalnog latiniteta.

U sljedećem odabranom primjeru valja obratiti pozornost na oblik *Lunne*. U spisima iz kasnijeg razdoblja osobe iz Luna na otoku Pagu bit će redovito označene upotrebom konstrukcije *de Lono*. Prelazak vokala *u* u vokal *o* mogao bi se atribuirati mletačkom utjecaju, dok oblik zabilježen u ranijim dokumentima valja uzeti kao autohtoni oblik koji je preživio do danas. Ipak, pojava koja pobuđuje dodatno zanimanje jeste genitiv ili bolje rečeno kosi padež *Lunne*. Spomenuti se oblik ne može jednoznačno odrediti kao genitiv budući da bi uobičajeni sufiks druge deklinacije za genitiv trebao biti *-i*. On ukazuje na prijelaznu fazu jezika u kojoj je s jedne strane stajao nominativ, s druge strane tzv. kosi padež, koji je u sebi sublimirao sve ostale padeže latinske deklinacije. Takvu pojavu uočavamo i u drugim romanskim jezicima toga doba, primjerice okcitanskom, a opstala je sve do današnjeg vremena i u osobnim zamjenicama živih romanskih jezika. Osim, u pogledu padeža, nedefiniranog sufiksa *-e*, pažnje vrijedna je i pojava geminiranog konsonanta *-nn-*, koja potkrepljuje tvrdnju da je riječ o deklinaciji koja potječe iz lokalnog latiniteta.

Još jedan dokument nastao tridesetih godina 14. stoljeća pruža nam letimičan uvid u stanje rapske antroponimije, a prije perioda koji je u središtu zanimanja ovoga rada. Riječ je o *Popisu prihoda i razhoda občine rabske po računih občinskih blagajnika Krsta Zudenika i Drasa Matijevića*, koji obuhvaća razdoblje od veljače 1334. do veljače 1335.⁶² Antroponimna građa iz ovog dokumenta po svojim je karakteristikama gotovo jednaka građi iz druge polovice istoga stoljeća, pa nam stoga ne pruža podatke koji bi u većoj mjeri obogatili saznanja o razvoju imenske formule ili o drugim jezičnim procesima. Dakle, promjene koje su se dogodile valja smjestiti u period između tridesetih godina 13. stoljeća i tridesetih godina 14. stoljeća. Prelazak s konstrukcije OSOBNO IME + PATRONIM/OBITELJSKI NADIMAK na konstrukciju OSOBNO IME + PRIJEDLOG DE + PREZIME već je dovršen. Novostvorenu konstrukciju ne primjećujemo samo kod pripadnika viših slojeva odnosno plemića i pučana vijećnika, već i kod samih pučana. Osim spomenute temeljne konstrukcije, uočavamo i njezine varijacije nastale umetanjem očevo ime, koje više nije u funkciji kolektivne već individualne determinacije.

Plemićka prezimena navedena u dokumentu su Gaucigna, Guibe, Hermolao, Peruga, Spalatino i Zudenico. Oblik Demine, koji također primjećujemo, vjerojatno je prijelazna faza prema konačnom utvrđenju prezimena Domine. Prijeglase nalazimo i u prezimenima Gribe i Peruga, koji su u kasnijim spisima utvrđeni kao Grube i Poruga. Kod pučana vijećnika nalazimo oblike Domaldino i Malata, zabilježene kao deklinabilne obiteljske nadimke, te Gregorio i Lompre, zapisane putem konstrukcije s prijedlogom. Kao što je već spomenuto, i kod pučana prevladava konstrukcija s prijedlogom, zabilježena uz prezimena nastala iz osobnih imena ili hipokoristika: Christoforo, Cipriano, Nicolao, Pasqua, Paulo, Salbe, Signola, ili iz nadimaka romanskog porijekla: Caprina, Galineta, Motte, Scome, Sixola. Slavenski se oblici u ovoj kombinaciji pojavljuju tek u nekoliko primjera: Crinota, Cuzcho, Vidizo odnosno Nidizo, Zagardia. Osobna imena prethodno spomenutih osoba isključivo su hagianimi ili hagianimni hipokoristici. Nehagianimna imena romanskog postanka svode se na nekoliko

⁽⁶²⁾ V.: Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke republike*. (MSHSM, 5). JAZU, Zagreb 1875, str. 229-233.

primjera u kojima se osobi ime daje prema prezimenu (Crine, Lompre, Scome), a taj će se običaj nastaviti i u drugoj polovici stoljeća. U pogledu izbora imena i njihovih oblika, ne primjećuje se bitna razlika između pojedinih društvenih slojeva. Muška imena koja se spominju u dokumentu su Alberto, Andrea, Crine, Christoforus (Criste), Cipriano, Dominico, Domole, Matheus (Mathole, Matole, Matolino), Nicola, Marino, Martinuscio, Marco, Lompre; a ženska su Mare, Norata, Andriola.

Među pučanima ima i osoba identificiranih djelatnošću koju obavljaju. Riječ je o ženskim osobama koje su se bavile pekarskim poslom. Njihova se imenska formula sastoji od slavenskog osobnog imena: Dobriza, Draga, Guerda, Radiza, imena muža te izraza *pancogula* (*panchogula*, *pancogola*).

U dokumentu nalazimo i nekoliko jednočlanih imenskih formula: romanski nadimak Maltaiato (Maltagliato, 'loše skrojen'), ime Crasogna, sastavljeno od slavenske osnove i slavenskog augmentativnog sufiksa, te imena Bosil i Phylippo. Zanimanje pobuđuje složenica Christotuyo, odnosno njezin drugi dio: *-tuyo*. Moguće ga je protumačiti kao posvojni pridjev *tuo* ('tvoj'), pri čemu grafem *y* ima funkciju polukonsonanta. U tom slučaju ovaj primjer predstavlja velik doprinos rekonstrukciji onodobnog izgovora, ali i rapskog romaniteta općenito.

Promatrajući osobine rapske antroponimije u stoljećima koja prethode periodu koji je u središtu zanimanja ovoga rada, moguće je uočiti da su slavenski antroponimi prisutni na Rabu u prvoj polovici 11. stoljeća. Nasuprot njima onimi Catalella, Cotopagna, Hermolao, Zudenico, itd., odraz su starijeg antroponimnog sloja koji svoje porijeklo vuče iz prvog tisućljeća. S druge strane, obiteljski nadimci kao Maldenaro, Ginnani, Zadolino, Fligulino, Bivaldo, itd., pokazuju da je mletački idiom već izvršio svoj utjecaj na rapsku antroponimiju. Ako ovu situaciju usporedimo s onom stotinu i pedeset godina kasnije uočiti ćemo da je omjer triju elemenata u antroponimiji konstantan. Predmletački element značajan je element identifikacije kojim predstavnici najstarijih obitelji vjerojatno žele ukazati na svoju različitost. To su obitelji koje unatoč daleko „popularnijim“ svecima i dalje ustraju na imenima kao što su Hermolao i Zudenico. Mletački antroponimni element zauzima središnju poziciju koja se proteže od plemstva do pučana, kako na razini osobnih imena zabilježenih u obliku mletačkih hipokori-

stika, tako i na razini nadimaka. Budući da prezimena ponajviše potječu iz navedenih dviju kategorija, istu situaciju možemo uočiti i kod ovog novostvorenog elementa imenske formule koji se, prema običaju uvezenom iz italskih krajeva, formira uz dodatak prijedloga. Slaven-ski antroponimni element je u manjini, ali i njegov je udio konstantan. Doseljavanje stanovnika iz slavenskog zaleđa traje jednakim intenzitetom tijekom cijelog srednjeg vijeka, a nastavlja se i u kasnijim stoljećima, budući da je to stanovništvo glavni izvor demografske obnove dalmatinskih gradova tijekom cijelog srednjeg vijeka.⁶³ Nadimci, kako iz ranijeg, tako i iz kasnijeg razdoblja, pokazuju da je stanovništvo Raba bilo sposobno stvarati kako romanske tako i slavenske oblike.

2. Prezimena

U sadržajnom pogledu prezimena je moguće podijeliti na romanska, slavenska i hibridna. Manjem broju prezimena teško je sa sigurnošću utvrditi postanak, a nalazimo i dva prezimena germanskog porijekla.

U pregledu prezimena koji slijedi valja imati na umu da svakome prethodi prijedlog *de* te da je zabilježeno isključivo u nominativu, osim ako izričito nije navedeno drugačije.

Romanska prezimena. Prezimena koja u sebi sadrže isključivo romanski leksik predstavljaju otprilike polovicu prezimena zabilježenih u spisima dvojice rapskih notara. Njihovo razvrstavanje u podskupine nije jednostavno, jer su kriteriji za njihovo razlučivanje brojni, a često dolazi i do preklapanja više kriterija, što stvara poteškoće pri izboru. Dakle, pri analizi samog onima javljaju se formalni kriteriji po kojima prezimena možemo podijeliti na monoleksemna i složena, promjenjiva i nepromjenjiva s obzirom na deklinaciju, ona kojima prethodi romanski prijedlog i ona koja stoje samostalno. Sadržajno gledano, ta ista prezimena moguće je svrstati prema leksiku, odnosno prema značenju koje je rezultat društvenih odnosa, tj. načina na koji je jezična zajednica identificirala obitelji i pojedince, pri čemu valja imati na umu i društvenu stratifikaciju koja je bila kriterij pri prethodnom izno-

⁽⁶³⁾ V.: Borislav Grgin, *Doseljenici iz Hrvatske na Rabu krajem XV. i početkom XVI. stoljeća*, u: *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*. Ur. Neven Budak. FF-Press, Zagreb 2005, str. 537-547.

šenju pregleda građe. Zbog složenosti situacije, ovdje prikazana podjela možda nije savršena, ali praktični razlozi nameću potrebu za fuzijom raznorodnih kriterija s ciljem postizanja prikladnih rezultata.

U zagradama navodim njihovo približno značenje, odnosno prijevod, monoleksemnih prezimena koja odražavaju izvanjezičnu stvarnost i po svom su sadržaju najraznorodnija ovisno o leksiku koji sadržavaju, a za detaljnije informacije za svako pojedino prezime upućujem na pregled građe:

- a) Apstraktne imenice: Auanço ('napredak'), Forma ('oblik'), Formino ('oblik'), Scrima ('oštroumnost') Saltarello ('skok'), Soritino ('sudbina'), Venturella ('sreća'). Prezimenu Saltarello ne prethodi prijedlog.
- b) Prirodne pojave: Trabuio ('među mrakom').
- c) Društveni položaj odnosno ugled, stvarno ili ironično: Anzuleto ('službeničić'), Cavaler ('konjanik'), Comesso ('knez'), Domine ('gospodin'), Jaconnis ('đakon'), Matarello ('ubojica'), Orfanello ('siročić'), Paganeto ('poganin'), Paganino ('poganin'), Scardenolo ('smijenjeni kardinal'). Prezimenu Scardenolo ne prethodi prijedlog.
- d) Predmet: Baston ('batina'), Gargantil ('ogrlica'), Lançita ('kopljenje'), Machina ('stroj'), Mazza ('malj'), Scaffa ('brodić'), Scrinir ('škrinja'), Sporondello ('mamiza'), Straza ('krpetina'), Tamburla ('bubanj'), Tenda ('šator'), Truncolo ('deblo'). Prezimenima Baston, Mazza, Straza, Tenda i Truncolo ne prethodi prijedlog.
- e) Neidentificirani toponim ili prostor: Camarella, ('sobica'), Campanile ('zvonik'), Canal ('kanal'), Çumentar ('groblje'), Monte ('brdo'), Montagna ('brdo'), Murola ('zidić'), Vale ('dolina'). Prezimenu Campanile prethodi artikulirana prepozicija *dal*, a prezimenu Vale artikulirana prepozicija *dela*.
- f) Pridjev koji odražava nečije fizičke ili psihičke karakteristike, dakle riječ je o prezimenima koja su nastala iz nadimaka: Abundo ('obilan'), Bela ('lijepa'), Bellina ('ljepuška'), Carnalo ('puten'), Chastagnol ('kestenjast'), Diamanta ('dijamanta'), Fosco ('zatamnjen'), Grassat ('pretio'), Malata ('bolesna'), Minus ('manji'), Rossa ('crvena'), Scripossa ('oštra'), Spertus ('vješt'), Sperticlats ('nesrazmjern'), Storta ('iskrivljena'), Tortoratis ('mučen'), Viola ('ljubičast'), Zopa ('šepava'). Prezimenima Fosco i Grassat ne prethodi prijedlog.
- g) Životinja: Cabra ('koza'), Cigognola ('roda'), Cunigla ('kunić'), Formice ('mrav'), Galinita ('kokoš'), Galuso ('pijetao'), Gallo ('pijetao'), Gamberio ('kozica'), Merlo ('slavuj'), Sironus ('širun'), Soppe ('sopec'). Pre-

zimeni Cigognola prethodi artikulirana prepozicija *dala*, a prezime Gamberio nalazimo i u dekliniranom obliku.

- h) Mitski lik: Gnoma ('patuljčica'), Parisoto (Paris), Taritono (Triton). Prezimeni Gnoma prethodi artikulirana prepozicija *dela*.
- i) Djelatnost: Caldarola ('pečenje opeke'), Mança ('napojnica') Vetragnolo ('staklar'). Prezime Caldarola susrećemo i u dekliniranom obliku, a u tom slučaju mu ne prethodi prijedlog. Prezimenima Mança i Vetragnolo ne prethodi prijedlog.
- j) Dio tijela: Bubogna ('maligna izraslina'), Ventregrello ('utroba').
- k) Složenice dviju riječi romanskog porijekla, najčešće glagola u trećem licu jednine prezenta i imenice. Većina ih je na granici između prezimena i nadimka. Vodeći se formalnim kriterijem valjalo ih je svrstati u prezimena, ali njihov sadržaj jasno pokazuje da su nastali od nadimaka. Navodim značenje samo kod onih kojima su oba elementa poznata: Barbabixa ('siva brada'), Belintera ('potpuno lijepa'), Centofige ('sto smokava'), Cacamor ('kaka crno'), Gremuçolo, Gretazol, Maçamora ('crni malj'), Malspina ('zao trn'), Malgivir, Moltegracie ('mnoge milosti'), Mutifogo, Panchiello, Pane Caxo ('slučajni kruh'), Papafrite ('jede prženo'), Salvazola, Scompavia ('gubi put'), Zampotino. Prezimenima Belintera i Scopavia ne prethodi prijedlog, prezimena Maçamora i Papafrite nalazimo u dekliniranom obliku, dok prezimenu Zampotino ne prethodi prijedlog i zabilježen je u dekliniranom obliku.
- l) Prezimena koja su se razvila iz muških romanskih ili romaniziranih hagionima: Androse, Bene, Bernaba, Cole, Çane, Georgio, Gregorio, Hermolao, Iacomello, Maricuario, Paulino, Petrava, Petreto, Philipo, Simon, Zeno. Prezimena Bernaba i Maricuario nalazimo i u dekliniranim oblicima.
- m) Prezimena koja su se razvila iz muških romanskih ili romaniziranih imena koja nisu hagionimnog postanka: Balaben, Capalbo, Celle, Celemisse, Çude, Çulle, Domaldino, Girardo, Leonardo, Lompre, Michalardo, Pizolello, Platono, Ricardo. Prezimena Balaben, Capalbo, Girardo i Leonardo nalazimo i u dekliniranim oblicima.
- n) Prezimena koja su se razvila iz ženskih romanskih ili romaniziranih hagionima: Biça, Clara, Dome, Lucia, Marge, Marina, Vitana.
- o) Prezimena koja su se razvila iz ženskih romanskih ili romaniziranih imena koja nisu hagionimnog postanka: Domaça, Çoia, Pinella, Zenevra.
- p) Toponimi su u ovom slučaju imenice zabilježene u nominativu koje zajedno s prijedlogom održavaju nečije porijeklo: Cesena, Caldane, Cita-della, Docla, Garda, Montagna, Monte Magiero i Nissa. Prezimenu Cesena prethodi prijedlog *da*.

- q) Etnici u funkciji prezimena zabilježeni u spisima su Catalano, Spalatio, Marchesano, Turcho i Tarantuso. Prezimenima Marchesano i Turcho ne prethodi prijedlog dok prezime Catalano nalazimo i u dekliniranom obliku. Ovim onimima valja pristupiti oprezno i ne uzimati ih zdravo za gotovo, jer je lako moguće da se radi o nadimcima koje su osobe dobile zbog boravka u stranoj zemlji ili iz drugih razloga.
- r) Ostala romanska prezimena čije je značenje nesigurno, odnosno koja je teško svrstati u određene skupine, jesu Artico, Asto, Avano, Baderla, Balbo, Baratto, Caçella, Cazaimimigo, Cenitolo, Conano, Corento, Darnesio, Danua, Faseco, Gema, Gogolo, Gorgota, Grunda, Mangano, Pacolello, Porriia, Plangos, Rodanis, Scanga, Screpossa, Sparuza, Tretora, Ursio, Vener, Zaro, Zudenigo.

Slavenska prezimena. Prezimena koja u sebi sadrže onime slavenskog porijekla su malobrojnija, a njihovu identifikaciju kao i rekonstrukciju njihovog značenja i izgovora dodatno otežava grafija, odnosno njezina neujednačenost. Zasiurno, s obzirom na romansko porijeklo bilježnika te imajući uvid u opću tendenciju romanizacije, a djelomično i latinizacije, pri bilježenju antroponima jasno je da se slavenska prezimena na određeni način nalaze u nepovoljnijem položaju. Unatoč svemu, temeljitijom analizom antroponimne građe moguće je doći do rezultata koji nam mogu dati sliku o zastupljenosti i karakteristikama slavenskih prezimena. Kriteriji za razvrstavanje slavenskih prezimena bit će približno isti kao i za romanska, jedino što će broj kategorija, imajući u vidu obujam dostupne građe, biti manji. Napominjem da će prezimena biti navedena u nominativu i da im prethodi prijedlog *de*, osim ako nije drugačije navedeno.

U nastavku slijede monoleksemna prezimena koja odražavaju izvanjezičnu stvarnost. Budući da je riječ o onimima slavenskog porijekla ne navodim prijevod, a za više informacija upućujem na pregled građe:

- a) Apstraktne imenice: Poruga, Nemira.
- b) Društvena uloga: Sudaç. Prezimenu ne prethodi prijedlog.
- c) Fizička osobina: Blisnaç, Çernac, Nosina, Potilce, Sivogna, Suroгна, Crasogna, Çudogna, Lepach. Prezimenima Blisnaç i Çernac ne prethodi prijedlog.
- d) Činidba: Petenay i Trubar. Prezime Petenay zabilježeno je u genitivu, a prezimenu Trubar ne prethodi prijedlog.
- e) Vremenski prilog: Dennes. Prezimenu ne prethodi prijedlog.

- f) Etnička pripadnost: Slavigna.
- g) Prezimana nastala iz osobnih imena ili hipokoristika bez upotrebe sufiksa: Carba, Grube, Braiano, Bogdoy, Bude, Budimer, Crase, Cuitane, Dobriča, Dobrosloao, Dragotine, Dronce, Drusco, Jurislavo, Malsavi, Rublan, Rudnice, Signa, Varisse, Visse, Zorano. Prezimana Carba, Dobriča i Rublan nalazimo i u dekliniranom obliku, a u tom slučaju ne prethodi im prijedlog. Prezimana Dronce, Malsavi, Salosay i Visse nalazimo isključivo u genitivu bez prijedloga. Nastavci za genitiv odgovaraju latinskoj drugoj, odnosno muškoj deklinaciji.
- h) Prezimana nastala iz slavenskih ženskih imena i hipokoristika: Chachina, Cigina, Dragina, Jube, Matice, Slove, Stance, Stancina, Storina, Subina, Viniča. Prezime Stance zabilježeno je u genitivu, s prijedlogom i bez njega, dok prezimenima Storina i Viniča ne prethodi prijedlog.
- i) Prezimana nastala spajanjem slavenskog onima i slavenskog sufiksa za tvorbu prezimena: Belosich, Brachalich, Canoich, Labovich, Nochinich, Roginig, Scrisich, Varatenovig. Svim navedenim prezimenima ne prethodi prijedlog, što svjedoči o svijesti jezične zajednice, ali i samog notara, jer bi upotreba prijedloga bila redundantna budući da tu funkciju u slavenskim prezimenima vrše sufiksi *-ich (-ig)* odnosno *-ovich (-ovig)*. Jedinu iznimku predstavlja prezime Preich, kojemu prethodi prijedlog.
- j) Prezimana koja su nastala kao složenice dviju slavenskih riječi: Beloselo, Savesigna. Prezimenima ne prethodi prijedlog.
- k) Onimi slavenskog porijekla čije značenje nije utvrđeno ili je nesigurno: Cosuliča, Budogna, Brumna, Cavgne, Cončica, Drussa, Mazaria, Mecigna, Milče, Nodalo, Porude, Salosay, Sbacho, Smole, Vidač. Prezimenima Drussa i Sbacho ne prethodi prijedlog. Prezimenu Budogna prethodi artikulirana prepozicija *dela*, dok prezime Nodalo susrećemo i u genitivu bez prijedloga.

Hibridna prezimana. Kontaktom romanskog i slavenskog jezičnog elementa nastala su hibridna prezimana kao svojevrsni jezični spomenici prožimanja dviju kultura:

- a) Prezimana koja se paralelno javljaju u dvije varijante, romanskoj i slavenskoj: Bissano/Bisanich, Canacio/Canaç, Cerincello/Cerenchich, Fugiano/Fuchian, Muros/Mira, Poletto/Poletch, Stirecina/Strechna. Prezimenima Bisanich i Fuchian ne prethodi prijedlog u slavenskoj varijanti, dok prezimenima Canaç i Cerenchich ne prethodi prijedlog ni u jednoj varijanti.
- b) Prezimana koja se sastoje od slavenske osnove i romanskog nastavka: Cernota, Bogdanello, Bratalia, Bratosille, Budille, Dobrignanino, Guban, Marussa, Mochulo. Prezimenima Bratalia i Dobrignanino ne prethodi prijedlog.

- c) Prezimana koja se sastoji od romanske osnove i slavenškog sufiksa: Bonifačinig, Gauzigna, Dominich, Mermogna.
- d) Prezimana koja su se razvila iz slaveniziranih hagionima: Ivanus, Gnača, Ivanče, Jacofcio, Jacxa, Martinussio, Tome. Prezimenu Jacxa ne prethodi prijedlog.
- e) Slavenizirani onim u funkciji prezimana: Biscopo.
- f) Romanizirani onim slavenškog porijekla: Cormiula.
- g) Sintagma sastavljena od slavenškog imena i romanskog pridjeva u funkciji prezimana: Dessa Scusada.

Ostala prezimana

- a) Prezimana Rainer i Rictar nastala su iz onima germanskog porijekla. Prezimenu Rictar ne prethodi prijedlog.
- b) Prezimana koja je teško svrstati u određenu skupinu te prezimana čije je porijeklo nepoznato: Bobos, Bos, Bucita, Bulode, Cesna, Chichius, Cuso, Çigula, Gombnčia, Gotte, Lerta, Pakore, Panasce, Piça, Sepedenus, Tribio, Ugalia. Prezimenima Bucita, Chichius i Pakore ne prethodi prijedlog.

3. *Nadimci*

S nadimkom kao elementom imenske formule već smo se susreli kod pregleda građe. Tamo je bilo govora o nadimcima kao temeljnoj okosnici identiteta, a sada slijedi svojevrsna sinteza svih nadimaka zabilježenih u spisima dvojice rapskih notara, dakle i onih koji se javljaju kao dopuna imenskim formulama osoba čiji je identitet već utvrđen prezimenom ili oznakom zanimanja.

Nasuprot ostalim elementima imenske formule, kao što su osobna imena, patronimi, prezimana, porijeklo, zanimanje, itd., čijom se upotrebom osoba zapravo utapa u kolektiv, kod nadimaka možemo proučavati suprotnu pojavu, pri kojoj dolazi do posvemašnje individualizacije određene osobe naspram društvene zajednice kojoj pripada. Takvu vrstu individualizacije ne omogućava čak ni osobno ime, jer ako se vratimo na pregled osobnih imena prisutan u dokumentima uočiti ćemo da relativno malen broj osobnih imena prevladava kod većine osoba, pa se tako preko osamsto muških osoba zapravo svodi na tek dvadesetak osobnih imena. Sljedeća važna karakteristika nadimaka ogleda se u činjenici da ih nose isključivo muške osobe, naime nemamo zabilježen niti jedan nadimak koji bi pripadao ženskoj osobi. Izostanak ženskih nadimaka zasigurno je posljedica rjeđeg sudjelovanja že-

na u javnoj komunikaciji, ali valja imati na umu i da su nadimci vrlo često imali pogrdne konotacije, pa je šira društvena zajednica očito smatrala nadimak nečim što se ne priliči ženskoj osobi.

Rapski su nadimci po svom sadržaju prilično raznovrsni, a među njima prednjače oni podrugljivog karaktera, čije je značenje ponekad suptilno i prikriveno. Kao što je općepoznato, dugotrajnom i čestom upotrebom mnogi izrazi koji su smatrani nedoličnima na određeni način otupe svoju oštricu pa ne iznenađuje, koliko god se to iz današnje perspektive činilo neobičnim, da su ušli i u službenu upotrebu pri sastavljanju strogo formalnih tekstova. Njihova brojnost svjedoči o načinu na koji je društvena zajednica percipirala nečije osobine i donosila o njima kolektivni sud.

Romanski nadimci. Romanski su nadimci brojniji od slavenskih, a možemo ih svrstati u više skupina ovisno o kriterijima:

- a) Psihička osobina: Gaiardello ('veseljak'), Bonino ('dobrica'), Coraza ('junčina'), Çavadogna ('smutljivac'), Macarono ('nesposobnjaković'), Spaurat ('plašljivko'), Zonçolino ('lutalica'), Zavarino ('blebetalo').
- b) Fizički nedostatak: Sordo ('gluh').
- c) Predmet: Folia ('list'), Calandra ('preša'), Murola ('zidić'), Ribola ('kormilo'), Tambureto ('bubnjić').
- d) Etnik: Spagnolo ('Španjolac').
- e) Životinja: Giriça, Mastino ('mastif'), Smergal ('gnjurac').
- f) Biljka: Garofalo ('karanfil'), Melonus ('dinja'), Porceleta ('svinjica').
- g) Lažna titula: Papa, Visconte.
- h) Apstraktna imenica: Carestia ('oskudica'), Çanoco ('hladnoća').
- i) Fraza: Provefaça ('dobar tek / uzdravlje').

Slavenski nadimci. Slavenski su nadimci u manjini, a razmjerno tome i podijeljeni na manji broj kategorija:

- a) Osobina: Sfetaç, Missina.
- b) Životinja: Prasiça.
- c) Biljka: Rotcha.
- d) Predmet: Stica.
- e) Lažna titula: Bano.
- f) Radnja: Nepotiscay.
- g) Složenica: Çinimiso.
- h) Osobno ime u funkciji nadimka: Tesniça, Stracmer, Susman.

Ostali nadimci. Nadimak germanskog porijekla: Fayfer.

Pučani identificirani isključivo nadimkom. Osobe kojima je nadimak jedina i temeljna odrednica zajedno s članovima svojih obitelji, koji su identificirani upravo putem nositelja navedenih nadimaka.

Bano. Nadimak Bano, 'ban', pripada skupini podrugljivih nadimaka koji su odražavali mišljenje zajednice o nečijoj lažnoj veličini. Pripisan je osobi po imenu Stephanus.

Carestia. Romanski nadimak Carestia, zabilježen i u grafiji Karistia, označava oskudicu. Javlja se kod osobe po imenu Andrea, a njime je posredno obilježen i njegov zet Androsius.

Catalano. Nadimak Catalano, doslovce shvaćen, implicira katalonsko porijeklo ove obitelji. Ipak, imajući u vidu niz nadimaka kao što su Spagnolo, Turco, itd., valja biti na oprezu, jer je vjerojatnije da je riječ o nadimku koji je pripisan određenom pretku ove obitelji zbog njegova putovanja zapadnim Sredozemljem, a koji se kasnije ustalio kao prezime. Taj predak nije morao biti dalek, ako imamo u vidu patronimnu varijantu *filio Catalany*, koja se također javlja u izvorima. Osobe zabilježene pod ovim prezimenom su Marinus i Fume.

Çanoco. Nadimak Çanoco, zabilježen i u varijantama Zanochus, Zanochas i Zanocho, dolazi od mletačkog *zanuco*⁶⁴ 'hladnoća'. Nosi ga osoba po imenu Andrea.

Çavadogna. Osnova nadimka Çavadogna je nejasna. Moguće je da se radi o mletačkom *zavagion* 'varalica, smutljivac'. Spominje se uz osobu po imenu ser Nicolao.

Çinimiso. Izvjesni Dominico nosi nadimak Çinimiso, slavensku složenicu koja doslovce znači 'čini misu'. Slične složenice nalazimo i u drugim dalmatinskim gradovima, pa su tako u Splitu i okolici zabilježene složenice *Platimissa* i *Platichlebi*.⁶⁵

Çuinçe. Nadimak Çuinçe, zabilježen i u obliku Çuçe, slavenskog je porijekla. Moguća je njegova veza s istoimenim srednjovjekovnim toponimom u Lici.⁶⁶

Docha. Nadimak Docha najvjerojatnije je slavenskog porijekla. Njime je označen Androsio, a posredno i njegova žena Stanne.

⁽⁶⁴⁾ V.: Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, cit., str. 806.

⁽⁶⁵⁾ V.: Zrinka Nikolić, *Rođaci i bližnji*, cit., str. 23.

⁽⁶⁶⁾ V.: Mithad Kozličić, *Monumenta cartographica maris Adriatici Croatici. Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana. (Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća)*. AGM, Zagreb 1995, str. 153.

- Mastino*. Mastino ‘mastif’ vrsta je psa, poznatog po svom robustnom izgledu, koji se u Europi uzgaja još od antičkih vremena. Pojavljuje se u funkciji nadimka kod osobe po imenu Creste, a posredno označava i njegovu ženu Nicolotu te majku Fumu.
- Melonus*. Melonus je naknadno latinizirani romanski nadimak koji dolazi od *melone* ‘dinja’, pa se vjerojatno radi o još jednom u nizu pogrđnih nadimaka. Njime je označena osoba po imenu Dominicus.
- Missina*. Slavenski nadimak Missina ‘veliki mijeh’, između ostalog zanimljiv i zbog ikavske refleksije jata, nosi izvjesni Frane, a samim tim je i cijela njegova obitelj obuhvaćena ovom oznakom. Naime, nadimak poprma funkciju patronima kojim su definirane njegove kćeri Mence i Maria, sin Ivanolo, ali i njegov brat, svećenik Ivane.
- Murola*. Onim *murola* ‘zidić’ nastao je iz latinskog deminutiva *murula* s naglašenim sufiksom *-ula*.⁶⁷ Pojavljuje se u funkciji nadimka kod osobe po imenu Sergolo, dok ga u obliku romanskog prezimena nosi izvjesna Mare.
- Nepotiscay*. Radoslavo, najamnik ser Foscola, spominje se pod hibridnim nadimkom *Nepotiscay*, zapisanim i u varijantama *Nepotischay* i *Nepotiscai*, koji se sastoji od latinskog genitiva *nepotis* ‘nećak, unuk’ i slavenskog sufiksa za tvorbu posvojnih pridjeva *-ski*. Moguće je i drugo tumačenje, po kojem bi bila riječ o negativnom imperativu glagola *potiskivati*, pa bi u tom slučaju nadimak imao značenje ‘ne guraj’. Ipak, s obzirom na druge slične primjere, prva je varijanta vjerojatnija.
- Papa*. Papa je šaljivi nadimak koji nosi muška osoba po imenu Gina. Zanimljivo, njegov sin Frane krenuo je putem svećeničkog poziva, pa u kontekstu ovog podatka valja promatrati motiviranost samog nadimka. U spisima se spominje i Ginnina sestra Fumme.
- Porceleta*. Porceleta je romanski nadimak pogrđnog karaktera, sastavljen od imenice *porco* ‘svinja’, infiksa *-el-* i sufiksa *-eta*. U mletačkom govoru *porceleta* označava različite pojmove, od ribe i školjke pa do gusjenice.⁶⁸
- Provefaça*. Nadimak Provefaça dolazi od istoimenog mletačkog izraza koji se upotrebljavao kako bi se nekom poželio dobar tek ili odgovorilo na zdravicu. Iz navedenog valja zaključiti da se tim nadimkom željelo ukazati na sklonost đakona Dominica dobrom jelu i piću.⁶⁹

⁽⁶⁷⁾ V.: Petar Skok, *Etimologijski rječnik...*, sv. 2, cit., str. 485.

⁽⁶⁸⁾ V.: Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, cit., str. 524.

⁽⁶⁹⁾ „Buon pro vi faccia“, *isto*, str. 536.

- Ribola*. Ribola je naziv za dugi komad drveta ili neku vrstu ručke koja služi za upravljanje kormilom broda.⁷⁰ Nosi ga izvjesni Petrus.
- Rotcha*. Rotcha je slavenski nadimak koji se sastoji od asimilirane osnove *Rot-*, koja odgovara pridjevu *rud* ‘crven’,⁷¹ i sufiksa *-cha*, a nosi ga osoba zabilježena pod romanskim hipokoristikom *Çanolo*.
- Sfetaç*. Slavenski nadimak Sfetaç, kojem nije potrebno tumačenje, nosi osoba po imenu Radoslav, a njime je posredno označena i njegova žena Dena, zabilježena i u varijantama Dona i Dina. Genitiv nadimka zabilježen je u varijantama Sfetçi i Sfeci, koje predstavljaju zanimljivu kombinaciju slavenske osnove s nepostojanim *a* i sufiksa *-i*, koji pripada latinskoj 2. deklinaciji.
- Smergal/Smergula*. Nadimci Smergal i Smergula, koje nose Demine i Marinus, potječu od iste romanske imenice *smergo* ‘gnjurac’, kojoj su dodani hipokoristički romanski sufiksi *-al* i *-ula*.
- Sordo*. Pribe nosi nadimak Sordo, zabilježen i u genitivu Surdi s izmjenjenom osnovom. Posredno je njime obilježena i njegova žena Maria.
- Stica*. Imenica *štica* označava daščicu,⁷² ali i pticu pod nazivom ‘crnoglava travarka’, koja se spominje još kod Vetranovića.⁷³ Istoimeni nadimak nosi osoba pod slaveniziranim hagionimnim hipokoristikom Stipane, zabilježenim u ikavskoj varijanti. Fraza ‘činit šticu’ među današnjim rapskim stanovništvom znači *inatiti se*.
- Stracmer*. Stracmer je slavensko ime koje bismo mogli rekonstruirati u obliku *Strahimir, a spominje se uz osobu po imenu Mercho.
- Susman*. Nadimak Susman, zabilježen i u varijanti Susma, slavenskog je porijekla, a nosi ga Domignin sin Dominico. Skok u svojoj analizi Supetarskog kartulara spominje nadimak Susalo.⁷⁴ Dakle, na istu osnovu *Sus-* nastavlja se slavenski sufiks *-man*, koji nije rijedak kod slavenskih imena spomenutih u ovim spisima. Susmin sin je svećenik po imenu Françisco, zabilježen pod nadimkom u varijantama Fusina, Fussina i Fusura, uz kojeg se spominje i njegov sin Simon.
- Tambureto*. Nadimak Tambureto, zabilježen i u varijantama Tanboretus i Tanberetus, romanski je deminutiv od imenice *tamburo* ‘bubanj’. Nosi ga osoba po imenu Creste.

⁽⁷⁰⁾ V.: *isto*, str. 573.

⁽⁷¹⁾ V.: Petar Skok, *Etimologijski rječnik...*, sv. 3, cit., str. 96.

⁽⁷²⁾ V.: *isto*, 408.

⁽⁷³⁾ V.: Vojmir Vinja, *Jadranske etimologije...*, sv. 3, cit., str. 235.

⁽⁷⁴⁾ „*Susalo*, sin Biljšojev, zacijelo je *Suzalo*, čovjek koji suzi“, Viktor Novak, Petar Skok, *Supetarski kartular*, cit., str. 259.

Visconte. Visconte je nadimak koji, kao i niz drugih, tobožnjim isticanjem neke titule ili društvenog položaja zapravo ukazuje na lažnu veličinu osobe na koju se odnosi. U ovom je slučaju riječ o osobi po imenu Laurentius, uz kojeg se spominje i njegova žena Dompza.

Zavarino. Nadimak Zavarino romanskog je porijekla. Osnovu *Zavar-* moguće je dovesti u vezu s mletačkim glagolom *zavariar* 'govoriti gluposti', a na nju se nastavlja deminutivni sufiks *-ino*. Nosi ga osoba po imenu Marincio Chirino odnosno Quirino.

4. Oznake zvanja i djelatnosti

Oznake djelatnosti se, kao i nadimci, javljaju kao temeljni nositelji identiteta neke osobe, ali i kod osoba koje su na zadovoljavajući način identificirana putem prezimena ili nekog drugog elementa imenske formule. Dakle, nekim je osobama oznaka djelatnosti usputna. Najčešće je riječ o osobama iz viših društvenih slojeva čija je imenska formula dovoljno raščlanjena da omogućava jasnu identifikaciju, pa je takva oznaka zapravo u funkciji dopune identiteta ili dodatne egzaltacije neke osobe. Vrijedi napomenuti, mada je donekle samo po sebi razumljivo, da kod osoba iz viših društvenih slojeva ne nalazimo oznake djelatnosti koje se odnose na fizički rad. Kod pučana je situacija bitno drugačija, naime, ne samo što kod njih nalazimo oznake kako zvanja tako i zanimanja, već susrećemo i popriličan broj osoba čija identifikacija ovisi isključivo o zvanju ili zanimanju, o čemu je više riječi bilo u pregledu građe.

Oznake duhovnog zvanja. U spisima rapskih notara zabilježene su muške i ženske osobe koje su pripadale duhovnom staležu. U najvećem broju slučajeva radi se o jednoj riječi koja nam daje informaciju o toj činjenici. Složeniji način identifikacije nalazimo u sintagmama koje pored samog zvanja navode i mjesto na kojem određena osoba vrši navedenu funkciju. Na koncu, u rjeđima slučajevima spisi navode iscrpan opis, pa možemo slobodno reći da se radi o osobama sa najdužim imenskim formulama u spisima rapskih notara. Nazivlje koje se koristi je latinsko, a samo u rijetkim primjerima izvori donose i romansku odnosno talijansku inačicu. Kod ženskih osoba ne nalazimo takve razlike u nazivu i opisu zvanja. Oznake njihova zvanja su isključivo latinske, a sastoje se od naziva zvanja i samostana kojem redovnica pripada.

- a) Jednočlani naziv duhovnog zvanja bez dodatne dopune: archidiacon, clericus (clerico), canonicus (canonico), frater, presbiter (presbitero), primicerius, subdiaconus (subdiaconus).
- b) Naziv duhovnog zvanja s kratkom dopunom koja se najčešće odnosi na mjesto obavljanja službe ili pripadnost redovničkoj zajednici: abbas monasterii sancti Petri, canonicus Arbi (canonicus Arbensis), episcopus Arbi, frater ordini minori, heremitus sancti Antonii, monaco in monasterio sancti Stephani, plebanus sancti Tome (plebane scti. Tome, plebano sancti Tome), prior sancti Francisci.
- c) Naziv duhovnog zvanja popraćen opširnim objašnjenjem: frater et conventualus hospitali sancti Spiriti in Saxra Urbe, gardianus locus et conventus Arbi ordinis minoris, vicarius provincie Sclavonie ordinis minorum et guardiano scti. Johannis fratrum minorum.

Osobe identificirane isključivo duhovnim zvanjem:

Antonio diacono. Đakon Antonio spominje se kao sin pokojnog Champe.

Frater Andrea. Izvjesni Andrea spominje se kao franjevački redovnik.

Heremitus Cele. Kao nasljedovatelj svetog Antuna pustinjaka naveden je pustinjač Cele.

Moniales Monasterii Sancti Andree. U spisima nailazimo i na četiri redovnice samostana Sv. Andrije. Sve nose plemićku titulu *donna*, dakle potječu iz plemićkih obitelji koje su imale privilegiju poslati svoje kćeri u samostan. Dvije imaju slavenska imena: redovnice Slove i Draga, dok dvije nose slavenizirane hagianimne hipokoristike: opatica Mare i redovnica Fume.

Presbiter Creste. Svećenik Creste nosi i nadimak Masarolo, koji potječe od mletačkog glagola *masarar*⁷⁵ 'namakati'.

Presbiter Damiano. Svećenik Damiano, koji nosi i slavenski nadimak Iavoro, imao je sina Dominica i kćer Stannu.

Presbiter Dominicus. Svećenik i prior Dominicus, zabilježen i pod nadimkom Chinos odnosno Chines, imao je vanbračnog sina Ambrosija sa ženom po imenu Draga. U izvorima se spominje i klerik Cristoforo, sin njegova šurjaka Zanina.

Presbiter Jacobus. Svećenik Jacobus spomenut je u spisima bez daljnjih naznaka svoje pripadnosti.

Oznake svjetovnih djelatnosti. Osobe koje obavljaju razna zanimanja dolaze iz redova pučana. Mnogim od njih oznaka djelatnosti toliko je važna za osobni i obiteljski identitet da bez ikakvih ustručavanja mo-

⁽⁷⁵⁾ V.: Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, cit., str. 401.

žemo reći da vrši onu funkciju koju u imenskim formulama drugih osoba vrši prezime. Termini koji se pri tom koriste najčešće su latinski, uz koje se navode i romanske varijante:

- a) općinski namještenici: *circuico salariator comunis arbensis* (*circuico salariatus arbensis medico physico Arbi salariato, phisico salariato comunis Arbi, phisico*), *preco* (*precone*), *homo comunis* ('osoba koja za općinu obavlja različite poslove').
- b) obrtnici: *aurifex* (*aurifice*), *baraterio*, *barberius* (*barbitussor*), *caldarolo*, *caligarius* (*caligario, caligaro*), *faber* (*fabro*), *murarius* (*murario, mura-reus*), *pilicaro* (*philicaro, philipario, peligaci, pelligarii*), *sartor* (*sartore*).
- c) sluge: *bayla*, *famulus* (*famulo*), *servitrice* (*serviciala*).
- d) koloni: *ortolanus* (*ortolano*), *rusticus*, *socius* (*socio, sozus, sozo, soçus, soço, soçço*).
- e) osobe koje se bave proizvodnjom ili preradom hrane: *bicarius*, *bravarius*, *mulinar* (*mulinaro*), *pastor* (*piscator*), *salinario* (*salinaio*), *torcularo*, *vacarius*.

Aurifex. Zlatarskim se obrtom bavio magister Paulo. Za oznaku njegova zanimanja upotrijebljen je srednjovjekovni latinizam *aurifice*, ali i latinski nominativ *aurifex*.

Baraterio. Osoba zabilježena pod slavenskim hipokoristikom Ciuitano kao oznaku svoje djelatnosti nosi naziv *baraterio*, od mletačkog *baratar*⁷⁶ 'trgovati, mešetariti'.

Barberius/barbitussor. Romanski nazivi *barberius* i *barbitussor* označavali su djelatnost brijača. U izvorima nalazimo dvije osobe kojima je taj naziv pored osobnog imena temeljna oznaka identiteta. Uz brijača po imenu magister Paulo spominje se i njegova žena Maria. Obitelj brijača Petra zadovoljavajuće je zastupljena u izvorima, naime, raspoložemo podacima kroz tri generacije. Magister Petrus imao je ženu po imenu Dabre odnosno Dobre, sina Guida, snahu Demeñçu, koja je vjerojatno bila plemićkog roda, i unuka Christofora, koji se oženio Marijom.

Bicarius. *Bicarius* je vulgarni latinski termin za mesara koji se održao u romanskim jezicima.⁷⁷ Tim se poslom, nasljeđenim od oca Čibre, bavio izvjesni Signa.

Caldarolo. *Caldarolo* je naziv za osobu koja se bavila pečenjem crijepa i opeke. U spisima se pod ovim zanimanjem spominje Prvignus, a posredno i njegov sin Creste. Kroz pregled građe susreli smo se i s primjerom u kojem je ovaj naziv za ovu djelatnost poprimio oblik prezimena Caldarolla.

⁽⁷⁶⁾ V.: isto, str. 62.

⁽⁷⁷⁾ V.: isto, str. 72.

Caligario. *Caligarius* odnosno *caligario* romanski je naziv za postolara pod kojim je spomenuto više osoba, od kojih neke i sa članovima obitelji. Postolar Cranota imao je ženu Mariju, a u izvorima se spominje i njegovih pet sinova: Ratchus, Batcho odnosno Batro, Marco i Zoanino, redovnik u samostanu Sv. Stjepana. Izvori nadalje spominju Petra, njegovu ženu Tichu i kćer Maru. Bez obitelji su navedeni Banota, Ginnora i magister Rade.

Faber. Za zanimanje kovača koristi se latinska riječ *faber* i njezina romanizirana inačica *fabro*, a osobe koje se njime bave su Rados i Martino.

Famulus. Muške osobe koje obavljaju zanimanje sluga označene su latinskim terminom *famulus* upotpunjenim imenskom formulom osobe kojoj služe. Kao i kod ostalih osoba označenih isključivo svojim zanimanjem izostaju dodatni podaci kojima bismo mogli dobiti potpuniju sliku o njihovom identitetu. U tom su smislu u izvorima navedene sljedeće osobe: Grisanolus, Ivane, Maure, Slavo i Stoico.

Mulinar. Zanimanje mlinara označeno je romanskim nazivom *mulinar*. Ne nailazimo direktno na osobu koja se time bavi već na njegove potomke, a to su Crestolo pokojnog Stepha mlinareva i Dobriza mlinareva.

Murarius. Latinski termin *murarius* označava zidara. Njime su definirana trojica zidara, a posredno i njihove žena: Georgio, Ivane, magister Marinus i njegova žena Nicolota, te Sfita, udovica zidara Radiga.

Ortolano. Romanskim terminom *ortolano* te njegovom latiniziranom inačicom *ortolanus* označen je vrtlar Qualce odnosno Qualcio, a posredno i njegov brat Gregorius.

Ostario. *Ostario* je romanski naziv za gostioničara, a tom se djelatnošću bavi osoba pod slaveniziranim hagianimom Micoville.

Pastor/bravarius. Naziv *bravarius* označava nadglednika pastira koji odgovara vlasniku za stada stoke, ali i za rad svojih pomoćnika, pastira. Dolazi od slavenske imenice *brav*, koja je sinonim za ovna.⁷⁸ Uz ovo zanimanje izvori vezuju osobu zabilježenu pod slaveniziranim hagianimnim hipokoristikom Ifco.

Naziv *pastor* označava pastire koji se nalaze pod upravom spomenutog *bravara*.⁷⁹ U vezi s njim u izvorima se spominje osoba po imenu Garbe, kao i dvije osobe koje nose ime Ivane zajedno s imenima svojih poslodavaca odnosno vlasnika životinja koje su čuvali.

⁽⁷⁸⁾ V.: Petar Skok, *Etimologijski rječnik...*, sv. 1, cit., str. 202.

⁽⁷⁹⁾ V.: Tomislav Raukar, *Zadar u XV stoljeću*. Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1977, str. 86.

- Philipario*. Romanski termin *philipario*, zabilježen i u varijantama *pilicaro* i *philicaro*, označava kožara. Ovim su se poslom bavili magister Paulo te izvjesni Bendicto, a posredno je njime označen i Crestolo, sin kožara Colana.
- Piscator*. Osobe koje se bave ribarstvom u spisima su označene latinskim terminom *piscator*, pod kojim se spominju Bello, a posredno i njegova žena Ratcha, te Sercho.
- Precone*. Glasnik je bio javni službenik zadužen za objavljivanje informacija stanovništvu, a u spisima se za tu djelatnost paralelno koristi latinska imenica *preco* i njezina romanska inačica *precone*. Ovim su se poslom bavili Dobrus, Petro, Radoslavus i Reptio.
- Rusticus*. Naziv *rusticus* označava osobu koja je u svojstvu zakupnika radila na tuđoj zemlji, a u spisima se u toj ulozi spominje izvjesni Coruatino.
- Salinario*. Romanski termini *salinario* i *salinaio* označavaju osobe koje su se bavile proizvodnjom soli, a njihova su imena Papo i Pribe.
- Sartor*. Romanski termin *sartor* označava krojača. Spisi navode popriličan broj osoba koje su se bavile ovom djelatnošću, kao i s njima povezanih članova obitelji. Krojač Quirincius, kojemu izvori spominju i nadimak u različitim grafijama Xotte, Sote, Zotte i Xoto, imao je ženu Maru i sinove Antonija i Dominchiella. Krojač magister Ruzerius, spomenut i u hipokorističkim oblicima Roče, Ruze i Ruzolo. Uz njega se spominju kćeri Maria i donna Frančisca sa kćeri donnom Serom, te zet magister Nicolo, koji je i sam bio krojač. Nadalje, ovom se djelatnošću bavi i magister Barte, paralelno zabilježen pod latinskim nadimkom Rubeus i njegovom romanskom inačicom Rosso ‘crven’, uz kojeg se posredno spominje i njegov sin Matolo. Bez članova obitelji navedeni su krojači Andreas, Crissio, Francisco, magister Johane, Stanoy i Stoane.
- Serviciala/servitrice/bayla*. Ženske osobe koje su radile kao sluškinje označene su romanskim nazivima *serviciala* i *servitrice*. Uz osobno ime i naziv djelatnosti zabilježena su i imena njihovih poslodavaca: Katerina je sluškinja ser Dominica de Domine; Stanice odnosno Stančice je sluškinja Grubse, ali i bivša ljubavnica svećenika Marina de Milce.
- Djelatnost označena nazivom *bayla* donekle je specifična, jer označava sluškinju koja je prvenstveno dojilja, dakle između nje i njezine gospodarice postoji poseban afektivni odnos. U ovoj se ulozi pojavljuje osoba po imenu Maria, s nejasnim slavenskim patronimom ili nadimkom Susche, dojilja Stesie de Čudenico.
- Socius*. U izvorima nalazimo popriličan broj muških osoba koje rade kao nepoličari. Najčešće su označeni romanskim terminom *sozo* ili njegovom naknadno latiniziranom inačicom *sozus*, a obje varijante zabilježene su i

u grafijama *soçus*, *soço* i *soçço*. Izvorni latinski oblik *socius* zajedno sa svojom romaniziranom varijantom *socio* pojavljuje se rjeđe. Između navedenih osoba zasebno mjesto zauzima dvadeset pojedinaca koji u svojoj imenskoj formuli sadrže samo osobno ime, naznaku da obavljaju posao napoličara i ime poslodavca, bez ikakvih daljnjih informacija pomoću kojih bismo ih mogli identificirati. Među njima prevladavaju osobe zabilježene pod slavenskim imenima i hipokoristicima: Bocdole, Bogdoy, Cherbogna, Dragoy, Stanoy, Stipare, Radoslavo, Radoslavus, Ratchus. Rjeđe se pojavljuju osobe sa slaveniziranim hagianimima, kao Ivane, Micuvile sa ženom Jelenom i Peter; sa latiniziranim hagianimima, kao Blasius, Georgius, Helias; ili s romanskim imenima, kao Camalcinus, Leonardo i Permus.

Torcularo. *Torcularo* je romanski naziv za osobu koja se bavi prešanjem, u ovom slučaju prešanjem maslina. Ovaj posao obavljao je izvjesni Giorgio.

Vacarius. *Vacarius* je latinski naziv za stočara koji se bavi govedima, a spominje se uz osobu slavenskog imena Radovan.

5. Oznake srodstva i povezanosti

Kao oznake srodstva koriste se latinski izrazi *filius*, *filia*, *maritus*, *uxor*, *mater*, *frater*, *soror*, *nepos*, *gener*, *cognatus*.

Vanbračno porijeklo osobe izraženo je elementom *naturali* (*naturalis*, *naturalus*).

U imenskim formulama osoba koje su stanovale kod drugih ljudi koriste se formulacije: *qui stat cum*, *qui stetit cum*, *qui habitat con*, *qui habitat in domo*, *qui moretur cum*.

Pučani identificirani rodbinskom ili tazbinskom vezom. Posebnu skupinu, u pregledu rapske antroponimije, čine one osobe čija se imenska formula sastoji samo od osobnog imena te rodbinske ili tazbinske veze prema nekoj drugoj osobi, također označenoj najčešće samo osobnim imenom. Prema navedenoj rodbinskoj odnosno tazbinskoj poveznici možemo ih podijeliti na sljedeće skupine: *filii*, *filiae*, *mariti*, *uxores*, *matres*, *fratres*, *sorores*, *nepotes* i *generi*.

Filii. U ovoj se skupini nalaze muške osobe koje su definirane svojim imenom i imenom svoga oca. Najveći dio spomenutih osoba označen je poveznicom *filius*, kod nekolicine tu funkciju vrši pridjev *quondam* 'pokojni' ili poveznica izostaje pa se imenska formula sastoji samo od osobnog

imena te imena oca u genitivu. Među njima nalazimo romanska kao i slavenska imena i hipokoristike u različitim kombinacijama bez neke posebne pravilnosti pri izboru imena. Osobe označene poveznicom *filius* su Androssius sin Sortinella, Barcosus sin Lenca, Christofor sin Çorgula sina Paulina, Creste sin Agusta, Creste sin Lezerina, Dominchiello sin Dragoya, Dominchiello sin Mateja Damianova, Dominicus sin Mola, Ivane sin Signe odnosno Grubana, Ivane sin Misse Paca, Ivane sin Clementa, Leon sin Juba, Marcho brat Cresta sin Vida, Marino sin Trabula, Matesa sin Vita Crissova, Migna sin Andriola, Nicole sin Poverelle, Nicoliça sin Quirina, Petriça sin Marine, Stançolo sin Mecote, Stepolo sin Desca Studne, Vite sin Zuce, Zorgulo sin Manne. Poveznicom *quondam* označene su osobe kojima je otac u trenutku nastanka spisa već bio umro: Franolo pokojnog Sraca, Jacofcio pokojnog Sraca, Stepolo pokojnog Cersoja, Zano pokojnog Matka. Nekolicina osoba definirana je samo patronimom u genitivu bez upotrebe poveznice: Andras Nicolajev, Bocdole Crestov Strepanova, Mircho Strachinin, Zorgulo Dragotinov.

Filiae. Ženske osobe označene poveznicom *filia* bez daljnjih naznaka identiteta su Belica kći Bogdanova, Buna kći Frane Crestova, Domce kći Dobre, Mençole kći Jacomine, Slavica kći Micovilla. Jedna je ženska osoba označena imenom oca u genitivu bez poveznice: Stana Chertzarie.

Mariti. Nekolicina muških osoba definirana je poveznicom *maritus* ili *marito* odnosno bračnom vezom s određenom ženskom osobom: Cerne muž Scheme, Crebogna muž Marin, Marco muž Galiçe, od kojih dvojica nose dodatnu oznaku identiteta kao Frane muž Marine, označen nadimkom Longus ('Dugi'), i Stephano muž Jubice, zabilježen kao Sclavo. Zanimljivu iznimku predstavlja Gregorius muž žene pokojnog Micote. U izvorima nalazimo petnaestak ženskih osoba označenih bračnom vezom odnosno latinskom imenicom *uxor* te osobnim imenom ili nadimkom muža: Blase pokojnog mornara Prima, Catarina žena Stipanova, Domincha žena pokojnog magistra Nade, Dompce žena Petra dodatno definiranog nadimkom Latro ('Lopov'), Draga žena Gregorijeva, Fume žena pokojnog Matesse, Fumia žena Paulova, Habice žena Cende, Jacomina žena Dominchielova, Luce žena Pelosolina, Maria žena Ivana sina Vidova, Mariça žena Mirchova, Mence žena pokojnog Florentija, Mençe žena Dominicova, Scema žena Qurinova i Vitana žena Creste sina Misina.

Matres. Nekoliko žena definirane su kao majke određenih osoba upotrebom latinske imenice *mater* nakon svog osobnog imena: Katerina majka Crisijeva, Mençe majke Bunçina, Slava majka pokojnog Mazija Scolzijeva i Tiana majka Jacofcijeva.

Fratres. Dvije se muške osobe spominju kao braća drugim osobama, bez daljnjih naznaka identiteta: Petriça brat Guinamov i Ratro brat Pometijev.

Sorores. U izvorima nalazimo dvije ženske osobe definirane sestriškom vezom s određenom osobom, a to su Dobre, arhiprezbiterova sestra, i Ticha, sestra svećenika Marina.

Nepotes. Kao nećak izvjesnog Alberta spominje se Antonio.

Generi. Tazbinskom vezom označeni su Colane zet Pasarijev i Paulo zet Durov.

Najveći broj tih osoba nije moguće, na temelju dostupnih podataka, svrstati u obitelji odnosno pronaći poveznicu s drugim osobama. Nekolicinu je ipak moguće povezati pa ćemo u nastavku spomenuti nekoliko osoba združenih krvnim srodstvom:

Carme. Bračni par Carme i Duyma spominju se kao roditelji Vite.

Ceperita. U izvorima je zabilježena muška osoba neobičnog imena ili nadimka Ceperita i njegova žena Biza.

Jacovo/Rosa. Jacovo i Rosa uzajamno su označeni kao muž i žena.

Jurius. Jurius i Jacoviča uzajamno se spominju kao muž i žena, a u izvorima su zabilježeni i njihovi sinovi Francisçolo i Ivane.

Masario. Imenom odnosno nadimkom pokojnog Masarija definirane su njegova žena Maria i kći Françe. O porijeklu ovog onima bilo je govora kod nadimka Masarolo.

May. Antonius, sin osobe čije je ime zabilježeno u genitivu May, spominje se u spisima zajedno sa ženom Mencom.

Trucelo. Demina i Radusa, žena Matejeva, navedene su kao kćeri Turcelove.

6. Osobe s jednočlanom imenskom formulom

Iznimno se rijetko u spisima dvojice notara pojavljuju osobe s jednočlanom imenskom formulom koja se sastoji samo od osobnog imena bez ikakvih daljnjih naznaka identiteta. Muške osobe spomenute samo pod osobnim imenom su Barchusel, Basco, Bero, Cende, Corsarius, Çarelus, Çortine, Danço, Elias, Herman, Iurgiçia, Mascarinus, Oçiam, Octomano, Pacosino, Petroçina, Prançolelus, Stacimero, Rodalo, Vitosio; a ženske su Stancica i Chiatcha.

RIASSUNTO

Questo articolo intende contribuire alla ricostruzione della struttura della società arnese medievale attraverso lo studio di documenti redatti da due notai, Niccolò di Bologna e Niccolò di Curtarolo, i quali operarono sull'isola di Arbe tra il 1369 e il 1382. In tali documenti, conservati nella biblioteca del convento di Santa Eufemia a Kam-

por, sono attestati più di 1500 nomi, che ci permettono di avere una visione abbastanza dettagliata della composizione sociale dell'isola, visto che in quell'epoca il numero totale degli abitanti del distretto arbese era di circa 5000.

La parte introduttiva presenta una panoramica delle ricerche svolte fino ad oggi nel campo dell'antroponimia storica della Dalmazia, prende in esame i rapporti tra gli elementi slavo e romanzo nell'Adriatico Orientale durante il Medioevo e, infine, riporta le fonti antroponomastiche arbesi relative al periodo che va dal secolo IX alla metà del secolo XIV.

La parte centrale dell'articolo presenta gli elementi della formula nominale, cognomi, soprannomi, indicazioni di professione, di condizione sociale e di parentela, suddivisi in base all'appartenenza romanza o slava e con una breve analisi etimologica di ogni unità. A ciascun portatore di identità sono stati accostati i membri della famiglia o altre persone a lui o a lei collegate. Si è tentato di rispettare il più possibile la grafia originale dei manoscritti, evitando adattamenti alla pronuncia moderna.